

150
250
Musik. Seminarila

E. V. *Tram*

IV-966

E. V.

TARTU ÜLICOOLI
USUTEABUSKOND
SEMINARI RAAMATUKOGU

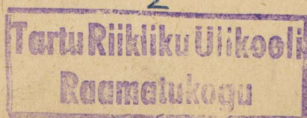
Tartus, 23 X 1928a.

N° 4393

Rahvusvahelised kirikute koonduspüüded.

E. Tennmann.

Kirjandus: Dr. Charles S. Macfarland, Die internationalen christlichen Bewegungen, Berlin (Furche), 1925 (ingliskeelest). Dr. A. W. Schreiber, Internationale kirchliche Einheitsbestrebungen. Handbook of the World Alliance for Promoting International friendship through the Churches 1919—1925. Minutes, reports and memoranda of the Meeting

122027

at Stockholm, London, 1925. Die Eiche, Berlin, 1920—1926. Le christianisme Social, St.-Etienne, 1920—1926. Goodwill, London, 1920—1926. The Christian Union Quarterly, Baltimore, 1923—1926. The Review of the Churches, London, 1925—26. Sekretariat des Schweizerischen Kirchenbundes (Dr. Adolf Keller), Zur Lage des Europäischen Protestantismus, Zürich, 1922. Dr. Adolf Keller, Hands across the Sea, Zürich, 1925—26. Conference Handbook (Copec), Birmingham, 1924. The Universal Christian Conference on Life and Work, Handbook, Stockholm, 1925. Justus Ferdinand Laun, Soziales Christentum in England, Berlin (Furche), 1926. Copec'i töögruppide kokkuvõteted üksikute probleemide kohta, nagu: International Relations, Christianity and War, Industry and Property, The Social Function of the Church . . . (12 raamatut), London, 1924. R. H. Wallau, Die Einigung der Kirche, Berlin (Furche), 1925.

Enne kiriklikka koonduskatseid olid juba olemas kristlikud rahvusvahelised organisatsioonid. Neist kõige vanemaks tuleb lugeda Noorte Meeste Kristlikkude Ühingute Üleilmist Komiteed Genfis, millele 1878. a. alus pandi. Esimene üleilmiline konverents oli juba 1855. a. Pariisis. Teissuguse iseloomuga on Piibliselts, mille algus küll vanem, tegevus ka rahvusvaheline, kuid ilma mingisuguse sarnaduseta organisatsiooni mõttes uuemate liikumistega. Oli ka suur misjonikoondis kuulsa Edinburi konverentsiga 1910. a., kristlik üliõpilaste liikumine, pühapäeva koolide üleilmiline liit. Ei tule suurelt arvesse nende kõrval üksikud kirikud, kellel liikmeid ja kogudusi mitme rahva seas.

Kuna sõjakartus ammu enne sõda tunda oli, tehti ka üksikute kirikujuhtide poolt katseid kirikute lähendamiseks. Tehti ka tegemist sotsiaalsete ja poliitiliste küsimustega. Kardeti aga kirikus poliitilisi tagamõtteid, nii Saksamaal Inglismaa kohta. Arvati isegi, et sõjavastane kihutustöö on Piibli vastane.

Alles sõda äratas laiemad kiriklised ringkonnad jalule. Sest sõda pani ometi mõtlema: kuidas on võimalik, et nimelt mitmest rahvusest kristlased üksteist tapma lähevad. Sõja lõppemise järele said kirikutegelased ka väga palju etteheiteid kuulda ja lugeda: miks ei suutnud kristlik kirik sõda ära hoida? Kuidas sünnib sõda üleüldse kokku kristliku vaimuga? Tungisid peale ka sotsiaalsed küsimused, ehk küll üksikud hüüdjad häälid kirikus ammugi kuulda olid. Nüüd aga tunnevad mitmed kirikud oma jõudu kasvavat ja on valmis igal pool kaasa töötama. Just kiriklistest ringidest kostavad häälid: diplomaadid ei suuda rahu tuua, ei suuda rahvaid lepitada. Ikka selgemaks saab paljudel

moraali vahe, mille alusel seisavad kiriku- või riigimehed. Ja nii on kasvamas peaaegu pessimistiline — kriitiline riigimeeste hindamine ja ühtlasi usk kiriku moraalise võimu sisse.

Tähtsamaid liikumisi, mille tekkimise ja arenemise juures mõtleme viibida, on õieti 3—4:

1. Ilma Liit Rahvusvahelise Sõpruse Edendamiseks Kirikute kaudu.

2. Praktilise Kristluse Üldkonverents (Oikumeeniline Stockholm Konverents).

3. Euroopa protestantismi toetamise organisatsioon.

4. Usu ja Korralduse Ilmakonverents.

Teise ettevalmistajana tuleb arvesse võtta n. n. Copeck-Kristliku politika, majanduse ja kodanikkuse konverents, mille tegevus erilist tähelepanu väärrib oma viljakuse poolest.

Tähelepanemata jäävad puhtrahvuslised kirikuvahelised liidud, mis muidugi tähtsaks eelduseks on rahvusvahelisele organisatsioonile, siiski ainult ühe rahvuse piirkonda jäävad, ehk küll sealgi üleilmsed püüded loomulikult pinda otsivad ja tarvitaavad. Neid liitusid ühe rahvuse piirides, aga mitme usutunnistuse lähendamiseks on juba olemas: Ameerikas, Suurbritannias, Iirimaal, Prantsusmaal, Belgias, Saksamaal, Shveitsis, Tshehhoslovakkias, Hispaanias, Jaapanis, Hiinas ja Austraalias.

Peale selle on olemas konfessionaalsed rahvusvahelised liidud, nagu: Luterline Üldkonverents, Reformeeritud Kirikute Liit, Baptisti ilma allians, Oikumeeniline metodisti konverents, Rahvusvaheline kongregatsionalistide nõukogu, Anglikaani Lambeth-konverents.

Sellega on siis pea kõik rahvus- ja usuvahelised kombinatsioonid igas sihis olemas. Ja ei või ütelda, et siin midagi loomuvastast oleks loodud. Algatusi on nii rikkalikult olnud, ühe korruga mitmelt poolt, et tõesti võib kõnelda põhjendatud tarvidustest ja tuntustest.

Puudutamata jääb sellegipärast veel rida voole, nagu kristlik tööliste organisatsioon, kristlik internatsionaalne settlementide töö, rahurüütlike, rahulaste, mitmesugused noorsoo liikumised, kõik kristlikul alusel; niisama hulk humanseid — ideaalseid püüdeid, millega koostöötamine võimalik ja soovitav, nagu Rahvaste Liit ja R. Liidu ühingud, Rahvusvaheline Intellektuaalse töö büroo, lepitusliidud ja hulk teisi.

Üldiseks iseloomustavaks jooneks kõikide juures on järsk

huvi tõus „selle ilma“ küsimuste vastu. Usaldus riigi- ja äri-meeste vastu on tugevasti kõigutatud. Sõda on suure revisjoni kõigis päevaprobleemides tarvilikuks teinud.

I. Ilma Liit Rahvusvahelise Sõpruse Edendamiseks Kirikute kaudu.

Kirikute Ilmaliit on tekkinud mõtte ja isikute algatuse poolest kolmest juurest: Põhja-Ameerika Ühisriikes, Inglismaal ja Shveitsimaal, ligistikku ühel ajal.

A. Ameerika. Juba 1905. a. astus New-Yorgis kokku kõigi evangeelsete kirikute esitajate koosolek kirikute liidu asutamiseks, et kristlike pühimõtete teostamist paremini kui seni avalikus elus maksma panna. Selleks oli tarvis kirikute ühist jõupingutust. Rahvaste rahu küsimus oli algusest saadik esiplaanil. Kuulsaks sajad sel koosolekul ülemkohtunik David J. Brewer'i kõnes ettetulnud sõnad:

„Inimeste igatsus käib rahu järele maa peal. Mida enam Petlema inglite laul puudutab inimeste südameid, seda ligemale jõuab õnnelik päev. Meie maa, kus rahvas ise valitseb, peaks kõige pealt rahu hääks töötama. Sest sõja koorem ja vanne lasub rahva peal. Ameerika kristlike kirikute ühine hääl, kõikide usutunnistuste ühine väljaastumine suudaks valitsust sundida, asuda kõrgemale vaatekohale. — — — Hüüdele sõjalaevade järele sean mina vastu ühendatud kirikute tegevuse. Ja olen kindel, et kõigi kirikute föderatsioon pea selgeks teeb, et pole tarvis enam sõda ega sõjaks valmisolekut, vähemalt, mis puutub meie rahvasse!“

1908. a. Föderaal-Nõukogu lõpuliku korraldamise puhul võeti vastu Rahvusvaheliste Suhete Komitee aruanne, kus muu seas seisab:

„Kiriku ülesanne on, maa peal levitada Jumala riiki, ja kaitsta õigust, mis ühendab rahvast. Moraal, mis juhib rahvast, ei erine mitte moraalist, mis valitseb indiviiduumi. Väide, nagu oleks kaks moraaliseadust — üks avalikkuse, teine eraelu jaoks — on puhtvale ja nii eba-kristlik, et ta väärrib täielikku hukkamõistmist kiriku poolt.“

Föderaal-Nõukogu seadis nõuded üles, mille järele:

1) rahvusvahelisi tülisid, mida diplomaatilisel teel ei suudetud lahendada, pidi otsustama sunduslik vahekohtus, mitte sõda;

2) soovitatakse Haagi II konverentsi ettepaneku eeskujul rahvusvahelist kohut ja loodetakse, et Ühisriikide valitsus selle peatset asutamist toetab;

3) laidetakse sõjavarustuse suurendamist ja avaldatakse kahetsust Haagi konverentsi nurjamineku kohta;

4) rahuldust avaldatakse Ühisriikide valitsuse poolt mitme riigiga sõlmitud vahekohtu-lepingu sõlmimise kohta, sarnase politika jätkamist soovides ka muude riikidega.

1911. a. asutati Föderaal-Nõukogu juures Rahu- ja Vahekohtu-komisjon. Selle sekretäriks valiti 1912. a. õp. Frederick Lynch, kui „Rahuprobleemi“ autor ja tegelik rahuaate levitaja, kes juba mitmest rahukongressist oli osa võtnud. See uus komisjon töötas otsekohehes kontaktis välisministeeriumiga, Ühisriikide presidentidega ja aitas hulga välisküsimusi paremal viisil lahendada.

Ühendus Euroopaga ja rahusõbraliste Euroopa kirikujuhtidega oli loodud. Isegi Andrew Carnegie, suur ja helde käega Haagi Rahupalee ehitaja, oli Inglismaal rahusõpradega, Worcesteri toompraost dr. Ede'iga ja parlamendiliikme Allan Baker'iga nõu pidanud, enne kui ta 1914. a. veebruaris 29 tähtsamat kiriku juhte enda poole kutsus ja neilt küsis, kas nad nõus oleksid rahvusvahelise sõpruse edendamiseks annetatavat abiraha oma valitseda võtma. Pöördes kõnega külaliste poole sõnas ta:

„Hulga kirikute esitajad, kes teie kõik sõjavastased ja rahule ustavalt andunud olete: Ma usun, meie kõik tunneme, et inimeste mahatapmine lahingus on barbaarne ja ei õigusta tsivilisatsiooni nime kandma. Meie tahame säärast kuritegevust maa pealt ära kaotada. — — — Kõige tugevama kutsega tohiks küll pöörduda kiriku liikmete poole. Loodan, et teie rõõmuga kahe miljoni dollari valitsemise oma peale võtate, nii et nende % % rahu asja hääks vahekohtu teel lähevad.“

Sellega pandi põhi uuele organisatsioonile — Kiriku Rahu-liidule — Church Peace Union. Dr. Frederick Lynch, kui eriteadlane, sai nüüd selle sekretäriks. A. Carnegie ei pannud juhatusele mingid kohustusi peale, vaid jättis täieliku vabaduse intresside tarvitamises rahutöö hääks, avaldas ainult soovi, et veel sel aastal kõige ilma kiriku esitajaid saaks kokku kutsuda. See sündiski sügisel, augusti algul Konstantsis.

B. Inglismaa. Londonis, Exeter Hall'is tulid 6. mail 1907 kokku mitmesuguste kirikute esitajad ja otsustasid märgukirja mitmes keeles avaldada ning välja laotada peale Inglismaa Ameerikas, Prantsus- ja Saksamaal allkirjade kogumiseks. Tuntud sõjavastane Bertha von Suttner kogus Austrias üksi 50 tähtsamat allkirja poolehoidu avaldusega. Juba 25. juunil läks deputatsioon korjatud allkirjadega Haagi rahukonverentsi presidendi Nelidovi juurde ja andis talle kolmes eksemplaris pergamendi peale trükitud ja allkirjadega varustatud märgukirja Ameerika, Inglise ja Euroopa — mandri kirikute poolt. Nelidov võttis märgukirja suure rahuldusega vastu ja teatas sellest eriti ühel konverentsi plenaaristungil. Kiriklistes ringides hakati selle peale suurema hooga rahumõttest kinni. Kuid avalikult ei suutnud nad palju ära teha, olles kõrval poliitilisest elust ja lahus üksteisest. Tekkis tarvidus lähenemise järele. Ses mõttes võtsid inglise ja saksa kirikute esitajad ja usuteadlased 1908. ja 1909. a. vastastikku suuremaid külaskäike ette.

Külaskäikude mõjul asutati mõlemas asjaosalises riigis komiteed suhete edendamiseks. Inglismaal ühes asumaadega koonduis ligi 12.000 isikut komitee ümber, Saksamaal ligi 4.000. Komiteede tegelased seisis üksteisega ühenduses. Häälekandjaks oli inglastel „The Peacemaker“ (Rahutegija), pärast „Goodwill“ (heatahtlus) baptisti õp. Rushbrooke'i toimetusel, Saksamaal „Die Eiche“ lic. Siegmund-Schultze toimetusel.

D. Shveitsimaal töötas samal ajal reformeeritud kirikute poolt ellu kutsutud komitee prof. L. Emery juhatusel kava kallal, mille järele kõik kirikud ühisel jõul võiksid parandada ja edendada rahvusvahelist sõprust ja võidelda sõja vastu. Üleskutse saadeti kõigile kirikuile. Tagajärg ei olnud küll suur, kuid siiski tõi ta ühendust teiste maade kirikutegelastega.

Inglased said vahelülks. Inglise parlamendi liikmed Allen Baker ja Sir Willoughby H. Dickinson käisid mitmel pool mandri-riikides ja kindlustasid mõjukate kirikujuhtide poolehoidu rahvusvahelisele protestantlisele-evangeelsele konverentsile.

Isegi katoliiklased asutasid Lüoonis vohiku Vanderpoli eesvõttel „Katoliikliste patsifistide liiga“ ja pidid paralleelselt protestantidega oma konverentsi Lüttichi kokku kutsuma — 10. augustil 1914. Kuid sõda tuli vahele. Ja katoliiklaste konverents jäigi pidamata. Vanderpoli surma järele suikus asi täiesti.

I konverents Konstantsis 1914.

Kutsutud 153 saadikust ilmusid 90 kohale Ameerika Rahuliidu külalistena just sõja kuulutamise päeval — 2. aug. 1914. Koosoleku päeval olid juba linnas sõjaväed liikumas. Koosoleku ruumiks oli endine dominikaani klooster (nüüd Insel-Hotel), kus 500 a. eest kontsiili peeti ja Johan Huss surma mõisteti. Konstantsis võeti vastu ainult Liidu eesmärgi kohta käivad resolutsioonid, mis iga Rahvuskomitee põhikirjas seisavad:

1. Kuna lepitus- ja sõprustöö on oluliselt kristlik ülesanne, siis on tarvis, et kõigil mail kirikud oma mõju avaldaksid rahva, rahva-aseikkude ja valitsuste peale, et jalule seada häid ja sõbralikke suhteid rahvuste vahel, nii et nad rahulisel kultuurilisel teel saavutavad üldise heatahtluse, mida püüdma on ristiusk õpetanud inimkonda.

2. Kuna kõik Kristuse kirikuharud on ühtlaselt huvitatud rahu pidamisest ja sõbraliku meeleolu arendamisest kõigi maailma rahvatõugude vahel, siis on soovitatav, et nad eelmise otsustamise teostamisel ühes meeles tegutsevad.

3. Et ühendust mitmesuguste kirikute vahel võimaldada, tuleb kõigil mail asutada konfessionaalse või interkonfessionaalse iseloomuga nõukogusid (selle järele kuidas erijuhus nõuab), kellel on ülesandeks võita kirikuid ühisele tööle rahvusvahelise sõpruse ja sõjast loobumise saavutamiseks. Tuleb asutada ka keskbüroo kirjavahetuse hõlbustamiseks üksikute nõukogude vahel, kes ühtlasi kogub teateid ja edasi annab ning Liidu tööd ühtlustab.

Peale selle valiti 15-liikmeline Rahvusvaheline komitee otsuste täidesaamiseks.

Londonis kogusid Konstantsist lahkunud saadikud uuesti kokku ja valisid tarviliku eestseisuse ja sekretärid. Organisatsiooni ametlik nimi ingliskeeles määrati järgmiselt: World Alliance for Promoting International Friendship through the Churches.

Raske paistis sõja ajal kokku tulla. Sellepärast soovitati, et vastavad saadikud igal maal nõukogud asutaksid, mõtteosalisi endi ümber kogudes. Nii tehtigi Inglismaal, Ühisriikes, Prantsusmaal, Itaalias, Hollandis, Saksa-, Shveitsi-, Norra-, Rootsi- ja Daanimaal.

Sept. 1914 paluti professor Benjamin Battin Pennsilvaaniast organisaatorina ennast täielikult Liidu tööle pühendada. Prof. Battin oli ka neli aastat ses töös ja tegi palju eeltööd, Euroopas ümber reisides. Muu seas korraldas ta ka järgmise konverentsi.

II konverents Bernis 1915. a. 25, 26. ja 27. aug.

Koos oli ligi 30 esitajat, isegi vaenulistest maadest. Kanti ette aruanded üksikute maade esitajate tegevusest, mis kohati suurt edu näitasid. Nii oli Inglismaal Liidul pea 4000 liiget, häälekandjal „Goodwill“ 15.000 lugejat. Oli avaldatud enam kui 1000 allkirjaga lendleht vaimulikkudele: „Kristlik seisukoht sõja vastu ja rahvusvahelised suhted peale sõda“. Hästi edenenud oli töö ka Shveitsi-, Hollandi- ja Norramaal. Saksamaal ilmus edasi ajakiri „Die Eiche“ ja töötas mõtteosaliste grupp. Uusi osakondi oli 10. Bernis redigeeriti Liidu ajutine põhikiri.

III konverents Haagis 30. sept. — 4. okt. 1919. a.

Esitajaid oli 51 isikut — 14 maalt, nende seas Soome ja Läti. Eesti saadik puudus, ehk küll komitee juba olemas oli.

Päevakorral oli peale aruannete, kodukorra ja korraldava komitee valimise — ülddise kirikukonverentsi kokkuastumine, välismisjonitöö, Rahvaste Liit, töölisteküsimus, Ungari kirikute asjad.

Kiriku konverentsi asi jäi lahtiseks.

Välismisjoni asjus oli kõne all Saksa misjonitöö Inglise asumail, mis sõja tagajärjel veel tükk aega seisis. Võeti vastu resolutsioon selle misjoni kaitseks ja varanduste tagasiandmise ning töö jätkamise võimaldamise mõttes.

Rahvaste Liidule valmistati aupaklik ettepanek: 1) takistamata vastu võtta rahvaid, kes soovi avaldavad ja Liidu seadust tunnustavad. Sest niikaua kui mõni riik temast eemal, ei saa ta oma aateid teostada, 2) arenemata rahvaste kaitse asjus eksploateerimise vastu — mandaatide abil ja kasvatamise asjus oma-valitsusele ja kaastegevusele rahvaste peres, 3) vähemusrahvaste kultuuri ja usu kaitse asjus, 4) rahvatõugude üheõigusluse asjus, 5) usuvabaduse kindlustamise asjus.

Välja minnes töölisteküsimusest soovitati koostöötamist kõikidega, kes rahvaste vennastuse eesmärgile püüavad.

Ungari kiriku ettepanek, kaitsta piiriamise juures naaberriikide sisse jäänud kiriku osasid, võeti vastu, toetamiseks Rahvaste Liidu ees.

Iseäralist huvi pakub vastava komitee kokkuseatud ja Winchesteri piiskopi ettekantud Liidu põhimõtete-deklaratsioon:

„Meie astume kokku ajal, kus kristlaste, kirikute, rahvaste ja klasside lahusus iseäranis valusalt silma torkab. See lahusus on kristlase nimele toonud suuri etteheiteid ja halvanud suurel määral kristliku võimu — head teha terves inimkonna elus. Siiski tunneme rõõmu, et selle lahutuse taga on elav tõsine ühendav jõud, mille tänulikku tunnustamist peame oma kohuseks. Meie peame töötama tema kasvamiseks tuleviku elu kasuks.

Jättes täitsa kõrvale kõik vahed kristlike ühiskondade vahel, tunneme endid üksusena usus Jumala isadusse ja inimeste vendlusesse meie usu põhitõdedena. Meie usume, et need tõed on meie Issanda ja Õnnistegija Jeesuse Kristuse ilmutatud, kes elas ja suri ja jälle üles tõusis, et neid peaks teostatama Jumala riigis. Meie ühineme palves, et Jumala nimi oleks pühitsetud, tema riik tuleks ja tema tahtmine sünniks ka maa peal nõnda kui taevas.

Ei sotsiaalseis oludes ega rahvaste suhetes pole need veendid valitsema saanud. Sellepärast ongi maksev ühiskondline kord purunenud. Sellest järgneb, et ainuke inimkonna lootus selles seisab, et teda nüüd kristlikel aluseil uuesti üles ehitatakse, ja et Kristuse vaim avalikuks tuleb igas inimlikus vahekorras, ära võites hävitusejõude ja kultuuri ehitustööd rajades kõrgemale alusele.

Meie usume, et teadlik õiguse ja ülekohtu lahutamine, seaduste süsteemid ja poliitiline kord, mis sest teadvusest kasvavad, on Jumala head anded inimestele. Sellepärast oleme kohustatud kristlastena tunnistama seaduse ja õiguse autoriteeti ja võitlema igasuguse vägivaldse võimu ülistamise vastu. Kuid samuti usume, et iga õiguse- ja riigisüsteem on puudulik ja alalist uuendamist nõuab sel määral, kui moraalne teadvus täieneb. Kristlastena oleme sellepärast kohustatud tegevad olema kõigis uuendustes sotsiaalsel ja rahvusvahelisel alal.

Oleme ka veendunud, et aeg on tulnud, kus kõik kristlased oma jõudu ühendama peavad kõige selle teostamiseks, mis sisaldub Kristuse läkituses inimeste vendlusest, ja endid ning teisi kinnitama veendes, et ainuüksi sellel läkitusel puhkab lootus püsiva rahu peale rahvaste keskel ja sotsiaalse ning majanduseprobleemi tõsine lahendus.

Kuid veel kaugemale tahame minna. Meie usume, et Jumal oma heatahtlikus ettenägemises kõigest viimaste aastate tumedusest seda heledamini laseb välja paista oma õnnistuskava. Sellest „Issanda päevast“ ilmub, nagu tõestavad paljude südameid

liigutavad mõtted, täitsa uus arusaamine, et tema püha tahtmine pole mitte ainult sihitud üksiku hinge päästmisele, vaid terve inimliku elu ja kõigi ühiskondlike tegevuste ümberkujundamisele, ja nimelt Lunastaja kuningliku armastuse käsu läbi.

Sellele arenemisele saab inimlik patt igal kujul ja terve pimedusevõim kõigest väest vastu hakkama ja maailma katma süü ja murega, otsekui pilvega. Aga see ongi kõigi Issanda järelkäijate kõrgem kutse, uuesti ennast pühendada inimkonna teenimisele. Sest ustavus sellele pühale asjale on viimne katsekivi, mille järele hinnatakse niihästi rahvaid kui indiviide. Ja meie abi on Jumala käes, kelle töötus on anda võit omale riigile.“

Otsused tehti kõik ühel häälel. Koosolek oli tähelpanuvääriline üksmeele ja tõsise sallivuse poolest, mis seal valitses. Nagu ikka, algasid ja lõppesid istangid palvega.

IV konverents St. Beatenbergis — 26.—28. augustini 1920.

Kohe peale Haagi konverentsi kutsus Korraldav Komitee (Management Committee — Juhatus) Dr. George Nasmyth'i rahvusvahelise organisaatori ametisse. See, iseloomult kui ka huvide poolest üliõnnelikult valitud isik reisis terves Euroopas ringi ja viis vähem kui aasta jooksul asja nii kaugele, et rahvuskomiteede arv kahe konverentsi vahel tõusis 12 pealt 23 peale. Iseäranis tähtis on, et tal korda läks Läheda Ida ortodoksliste kirikute juhte kaastegevusele võita ja Balkani maades rahvuskomiteesid ellu kutsuda, mille liikmed kuulusid mitmesse usutunnistusse.

St. Beatenbergi, kus parajasti enne seda oli ka olnud Üleilmiline Kristliku Üliõpilasliidu konverents, kogus Kirikute Sõprusliidu konverentsile 23 maalt 84 esitajat ja ligi 20 külalist. Tervelt 10 isikut olid Balkanilt. Eesti esitajana oli koosolekul õp. J. Lattik. Koosolek kestis 3 päeva.

Päevakorras olid korralduse küsimused, Rahvaste Liit ja Ühisriigid, sõjavarustuse vähendamine, lepingute austamine, kristlikud misjonid, usuliste ja rahvusliste vähemuste küsimus. Rahvaste Liidule saadeti tema esimese kokkutulemise puhul tervituskiri.

Valiti presiidium: presidendiks Canterbury Peapiiskopp, tegelikuks koosolekute juhatajaks Dr. Nehemiah Boynton New-Yorgist, laekahoidjaks Guillaume Fatio Genfist.

Vastu võeti ligi 30 resolutsiooni. Neist peaks meid oma ulatuse poolest kõige enam järgmine (17) huvitama:

Konverents ei tunnista õigeks kahekordist moraali, mille järele eetilised nõuded piirduvad eraeluga. Ta seisab selle eest, et pole muud mõõdupuud inimliku elule kui Kristuse õiguse ja armastuse seadus. Ses mõttes usub tema, et ainult kristlike pühimõtete kasvava rakenduse teel rahvusvahelistes suhetes on lootust rahvaste osaduse ja rahu peale.

Konverentsi meeoleu ja tulemused rahuldasiid kõiki osavõtjaid.

Peale kojujõudmist said nad kurva teate, et Dr. G. Nasmyth, kes konverentsi lõpul soojatõppe haigeks jäi, — oli nädalapikkuse haiguse järele surnud.

Järgmisel aastal ei olnud suurt konverentsi. Selle asemel tuli kokku Juhatus oma ligi 40 liikmega, mille seas iga rahvuskomitee esitajad olid. Koosolek oli Genfis 1921. a. septembris Rahvaste Liidu teise istungi ajal, kus Eesti ja Läti R. Liidu liikmeiks vastu võeti.

Sel koosolekul saime teada, et kuulsa Washingtoni kongressi algatus ja läbisurumine oli tervelt Ühisriikide Kirikute Federal Council'i töö. Oli võetud kindral Bliss'ilt tema kirjalik avaldus sõja kohta. Selles rõhutab kindral, et kui veel peaks sõda tulema, siis iga valatud tilk verd langeb kirikute südametunnistusele. Lisaks sellele pandi Federal Council'i ringkiri, Rooma-katoliku Peapiiskopi kiri, kahe Rabiini Ühingu kirjad ja lühikese resolutsiooniga postkaart, mida soovitati lähemal erakorralisel koguduse koosolekul ettepanna ja vastuvõtta. Terve kirjakogu saadeti laiali 125.000 eksemplaris, kõigi koguduste õpetajaile ja presbritele, usutunnistuse peale vaatamata. Kahe nädalaga oli enam kui 20.000 resolutsiooni tagasi. Nendega läks Federal Council'i delegatsioon president Harding'i juure Sõjavarustuse vähendamise

kongressi kokkukutsumist paluma. Ja delegatsioonil palve võeti kuulda. Juuni kuul 1921. a. määras president kongressi päeva ära — 11. novembri — ilmasõja lõpetamise päeva peale ja saatis kutsed vastavaile riikidele laiali. Sõjalaevastiku asjus saavutati ka tõesti tagajärgi. Võib kindel olla, et Ühisriikide kirikute juhid sarnast võitu ei unusta ja tarbekorral jälle midagi ette võtavad.

V konverents Kopenhaagenis — 6.—10. augustini 1922.

See konverents oli senistest kõige imposantsem. Koos oli ühes külalistega 227 saadikut 26 riigist. Eestist olid piiskopp J. Kukk, konsist. assessor õp. J. Lattik ja dotsent E. Tennmann.

Konverents algas jumalateenistusega 5. augustil Kopenhageni Vor Frue (Notre Dame, Lieb Frauen) Kyrka's, mida kuulsa Daani kujuri Thorwaldsen'i Kristuse ja 12 apostli kujud ehivad. Jutlustas ameeriklane Dr. Jefferson ap. Pauluse sõna põhjal Rooma 8, 5: „Kellel Kristuse vaimu ei ole, see ei ole mitte tema päralt.“

Peale lõunat oli pidulik avamis-koosolek üliõpilaste majas, ilusas suures mitmekordses hoones, mitmest rahvusest kõnelejaga, nende seas üks jaapanlane. — Öhtul kõnelesid rahvakoosolekul „Bethesda“ misjonisaalis (mille juhataja meid külastas meie usupuhastuse juubelil): prof. Deissmann Berliinist, Oxfordi piiskopp, prof. Wilfred Monod Pariisist, Tyateira piiskopp Germanos, Dr. Spiecker Berliinist, Rootsi peapiiskopp N. Söderblom, Dr. John R. Mott.

Päevakorras oli kolm suurt peaküsimust erikõnedega, millede esitamine oli pandud Ühisriikide, Suur-Briti ja Rootsi peale. Ettekandjad olid:

1. Sir Willoughby H. Dickinson — Londonist — tõuliste ja usuliste vähemuste kohta,
2. Professor Wm. J. Hull Ameerikast — väevähendamise kohta, ja
3. Rootsi Peapiiskopp N. Söderblom — kiriku kohustuse kohta lepituse ja ülesehitamise töös.

Kõned ise jagati valmistrükitud koosolijaile kätte.

Iseäranis põrutavad olid andmed sõjavarustuse kohta peetud kõnes, kus näidati, et varustuse suurus peale rahutegemist Euroopas ja hoolimata Saksamaa varustuse kaotamisest tegelikult eelsõjaaegsest varustusest ja vägede suurusel veel suuremaks oli kasvanud.

Usuliste ja rahvusliste vähemuste asjus vastuvõetud resolutsioon võtab vähemused oma kaitse alla ja soovib rahvuskomiteedele omis mais selle eest hoolitseda, et vähemustele liiga ei tehtaks. Niisama soovitatakse Rahvaste Liidu toetust.

Varustuse vähenduse kohta käiv resolutsioon võeti peale erikomisjoni läbirääkimisi vastu järgmisel kujul:

„Konverents näeb kurvastusega, et hoolimata hirmsaist sõjakogemustest, president Wilson'i 14 punktiga leekima süüdatud messialistest lootustest, hoolimata Versailles'i rahulepingus kindlaksmääratud Kesk-Euroopa riikide varustuse kaotamisest, hoolimata Liitlaste pühalikest kohustusist vaerahu- ja Versailles'i lepingus, hoolimata Rahvaste Liidu asutamisest kindla kavatsusega üleilmise sõjavarustuse piiramiseks, hoolimata Washingtoni konverentsi otsustest sõjalaevastiku vähendamise kohta, hoolimata kõigi maailma rahvaste palavast, otse traagilisest igatsusest varustuskoorma vähendamise järele — et kõigest sellest hoolimata sõdurite koguarv ja sõjalised kulud täna suuremad on kui enne 1914. a. ja et umbusaldus ja viha rahvaste vahel suurem on kui kunagi enne.

Konverents tunnistab tarvidust, rahvuslikule julgeolekule vastavat väge pidada — lootuses, et kord võimas Rahvaste Liit omab tarvilikku mõju.

Ta paneb aga kõigile kristlikuile kirikuile püha kohustuse südame peale, hingelist desarmeerimist iga rahva juures edendada, et nad kiire ja üldise sõjavarustuse piiramise eest seisaks, ja ka vahekohtu poole pöörmise eest rahvusvaheliste tülide lahendamiseks, nagu see nüüd Haagis asutatud Rahvusvahelise kohtu läbi võimalikuks on saanud.“

Rootsi peapiiskopi kõne peale vastuvõetud resolutsioon avaldas poolehoidu tema poolt algatatud voolule kirikute ühendamise asjus tegelikkude ülesannete teostamiseks, et praegu lahutatud ja killustatud kirikul võiks olla „üks ühine hing, ühine hää ja ühine tööorgaan.“

Peale maa oli päevakorral ühenduse loomine tööliste organisatsioonidega, kalendriküsimus, alkoholküsimus, saksa misjonitöö, kirikute tagakiusamine Venemaal ja Väike-Aasias, avaliku arvamise mõjutamine, Rahvaste Liit (tema võõraslapsed!).

Uueks organisatoriks Euroopa jaoks valiti Dr. A. Ramsay.

Kopenhaageni konverents tõmbas suurt tähepanu enda peale.

Kopenhaagenis otsustati suuri konverentse iga 3 aasta tagant pidada. Vaheaegadel pidi Juhatus asju ajama.

Ruhri okkupatsioon ja selle valusad tagajärjed sundisid juhatust erakorraliselt Zürichi kokkutulema aprillis 1923. Peale õige raskeid läbirääkimisi jälle vaenulisemaks muutunud maade esitajate vahel ühineti resolutsiooni peale, mida kõigis Liidus esitatud mais avaldati:

Ilma Liidu Rahvusvahelise Korraldava Komitee Deklaratsioon Rahvuskomiteedele Euroopa praeguse seisukorra kohta.

Ilma Liidu Korraldav Komitee Rahvusvahelise Sõpruse Edendamiseks Kirikute kaudu, kelle konverentsil Zürichis 16. aprillil s. a. 24-ja mitmesuguse maa Rahvuskomiteed esitatud olid, deklareerib sellega, et teda murega täidab kestev rahu Euroopas.

Komitee avaldab oma veendumust, et ainus lootus Euroopa peastmiseks ja ainus väljapääsutee praegustest raskustest on Kristuse vaimu ja õpetuse teostamine käesolevate probleemide lahendamiseks.

Komitee palub sellepärast tungivalt kõigi maade kristlasi: seda vaimu võimsalt vastuseada kõigile mõjudele, mis sihivad rahvuslise egoismi ja meelte kibedaks tegemise peale, järeljätmata töötada heatahtluse ja valju asjalikkuse sihis, et võimalikuks teha rahvusvaheliste tülide lahendamist leplikkuse vaimus vahekohtu meetodi tarvitades ja valmis olles iga rahva poolt ohvrid tooma üleüldsuse heaks ja viimseks, järeljätmata paluda Jumalat, kõikide inimeste Isa, et ta juhataks rahvad tõsise ja õiglase rahu sisse.

Komitee kuulutab uuesti välja Ilma Liidu veendumust, et laiendatud ja parandatud Rahvaste Liit kõige mõjuvam abinõu on edaspidiste sõdade ärahoidmiseks ja et kiriku ülesanne peaks olema, kõigis mais vaimustust äratada selle suure mõtte vastu ning ühtlasi valmisolekule pinda luua, et töötada tema lõpulikult teostamiseks.

Selge on, et praegu reparatsiooni küsimuse lahendamine soliidisel majanduslikel alusel esimene samm on Prantsusmaa ja Saksamaa vahekorra paranduseks ja Euroopa rahu saavutamiseks.

Komitee arvamise järele võib seda ainult erapooletu autoriteet korda saata.

Kaalu peal ei ole aga ainult Saksa-Prantsuse küsimus. Kõik kultuurrahvad on huvitatud asja õiglasest ja püsivast lahendusest. Sellepärast peaks teda saavutama ühise tööga, mida kannab kristlik vennaarmastuse vaim ja vastastikune ohvrimeel.

Rahvaste Liit on ainuke rahvusvaheline esitus, mis võiks algatada seda tööd. Tema eestvõttel ja kõigi rahvaste kaasabil, Saksamaa ja P.-A. Ühisriigid kaasaarvatud, peaks võimalik olema korraldust luua, kellele kõik rahvad omad asjad võivad ettepanna, peaks ellukutsuma vastavad ökonoomilised vahendid tema otsuste täidesaatmiseks ja looma vastastikune kaitsesüsteem kõigi maade ja üleüldise rahu kindlustuseks.

Kui Rahvaste Liit peaks mingisugustel põhjustel ebasoodsa leidma, algatust oma kätte võtta, siis on seisukord Komitee nähes nii tõsine, et teisi teesid peab otsima, tarviliku konverentsi kokkukutsumiseks.

Komitee pöörab ilma Liidu Rahvuskomiteede poole palvega, seda deklaratsiooni kirikutele ettepanna ja juhtivate meeste kaasaabi finantsilmast, politikast, tööliste seast ja ajakirjandusest enesele kindlustada, nii et kõigi rahvaste mõtted selle raske ülesande poole oleks pöördud ja tee leitud tema lahenduseks Kristuse vaimus ja tema läbi.

Peale Oxfordis (aprillis 1924) peetud Juhatuse koosoleku tuli jälle suurem üleüldine n. n. Rahvusvahelise Komitee

VI konverents Stokholmis 6.—8. aug. 1925.

Välispidi vähem hiilgav kui Kopenhaagenis kolm aastat varem peetud, ja varju jäetud kohe järgneva Stokholmi suurkonverentsi poolt, mille oli kokkukutsunud Rootsi peapiiskopp oikumeenilises mõttes, oli ta siiski väga sisukas töö poolest. Niihästi päevakord, kui protokoll täidavad kumbki terve raamatu. Osavõtjaid oli 105 ametlikku esitajat ja 66 külalist, kokku 171 isikut. Eesti kirikut esitasid prof. H. B. Rahamägi ja dots. E. Tennmann.

Päevakord oli nii suur, et koosolijad kolmes grupis töötama pidid ja lõpuotsused üldkoosolekuil vastu võeti.

Tähtsam punkt peale aruannete ja vormilikkude asjaaja-

miste, oli Liidu sihi kindlaksmääramine lähema tuleviku jaoks, kuna seni suur osa tööd oli kulunud organiseerimise ja Liidu kindlustamise peale. Selleks oli Briti ja Saksa rahvuskomitee poolt suuremaid eeltöösid tehtud ja valmis kavandid ettepanud. Nende iseloomu vahed olid nii tuntavad, et selle kohta vastavas komisjonis palju vaidlusi tekkis.

Briti memorandum on võrdlemisi põhimõttelise iseloomuga. Selles pandakse rõhku kirikute avaliku arvamise, kristliku atmosfääri loomise peale. Kirikute esitajad, vastutusrikkamad ja andekamad kiriku tegelased peavad evangeeliumi vaimus harjuma seisukohta leidma kõigis avaliku elu küsimustes. Väljamineks alusest, et Jumal on armastus, peavad nad leidma selget vahekorda armastuse ja võimu vahel. Nad peavad kirikuid kasvatama, seda vaimu igal korral avaldama ja maksma panema, ka ajakirjanduses ja vastavais asutustes esinedes. Kristliku kiriku seisukoht üksikuis eluküsimustes peab tema vaimu kohaselt põhjendatud ja väljendatud olema — igal maal oma olude järele ja rahvusvahelistes üldküsimustes Liidu kaudu. Nii kasvab aegamööda kirikute tegelik ühtlus ja vaimline võim, mis usule rajatud ja sellega äravõitmatu. Kui sel teel sõda ei saa kaotada, siis on see üleüldse võimata.

Saksa memorandum sisaldab 24-jas §§-is praktilisi määruisi vahekohtu sarnase tegevuse jaoks. Lisaks neile §§-dele on antud hulk endiste konverentside otsusi ja resolutsioone põhjendustena ja kommentaar, mis varustatud üksikute näidetega. Kommentaaris § 12 juure on öeldud: „Ilma Liidu ülesanne pole mitte, mingisuguste eriküsimuste puhul seisukohta võtta. Küll aga on tema asi, täieliku, erapooletu materjali ja tõsise töö põhjal nõuda tõe uurimist.“ Kuid §§ 19—21 kõnelevad otsekohe — kaebustest ja kaebajaist, ja §§ 4—8 toovad „vahelesegamise“ mõiste („Eingreifen“).

Konverents asus seisukohale, et küsimus otsustamiseks veel küps pole ja andis tema edasi rahvuskomiteedele läbiharutamiseks ja seisukoha võtmiseks.

Briti komitee ettepanek ümberkorralduse asjus, mis samas memorandumis soovitatud oli, teostati nii, et kõik maad 8-sse gruppi jaotati, iga grupi esitajaks president ühe ja asekretär 3 aasta peale valiti ja peale nende n. n. „Administrative Board“ liikmeks tegelikud eestseisuse liikmed määrati. III-s grupp valis

oma aseekretäriks dots. E. Tennmanni. Presidendiks sama gruppi nimetati prof. F. Zilka Tšehho-Slovakkias.

Genfi protokollis asjus oli kaks memorandumit ette pandud — Briti ja Prantsuse rahvuskomitee poolt. Esimeses kiidetakse püüet protokollis abil Rahvaste Liidu põhikirja nii täiendada, et vahekohtu tarvitamine otse täielikuks süsteemiks muutub tülikäsimuste lahendamises rahvaste vahel, — ja sõda võimatuks saab. Kuid kahjuks pole väga paljud rahvad seda protokollis mitte ratifitseerinud. Ometi on meie kohus järeljätmata rõhutada, et, mida oleme tunnud oma kohuse olevat, selle saavutamist ka tarvilikuks ja võimalikuks peame. Kui kristlikud kodanikud oma toetust lepitus- ja rahupüüetele ei anna, on ka riigimeeste püüded lootusetu. Meie peame aga neile ütlema, et kristlik avalik arvamine alatasa kasvamas on. Ja soovitame kõigile rahvuskomiteedele :

1. memorandumis avaldatud mõtteid kõigile kristlikuile kogudustele teatada ;

2. kõiki komiteesid paluda, oma maa valitsusele ja parlamendile kristlikku politikat südame peale panna ja selles mõttes tegutsemist ;

3. Rahvaste Liidu Nõukogu presidendile memorandum saata palvega, protokollis muutmise või teisel teel plaani väljatöötada R. Liidu põhikirjas kohustuste väljendamiseks nõuda, et neist saaks mõjuv vahend rahu alalhoidmiseks ja õiguse valitsema panemiseks kõigi rahvaste vahel.

Prantsuse memorandum tervitab Genfi protokollis kui suurt edusammu rahu teel. Ka siis, kui kõik riigid teda ei peaks ratifitseerima, tuleb toetuda juhtivaile vaatekohtadele, mis temas leiduvad. Suure rahuldusega konstateeritakse protokollis lauset, millega „sõda rahvusvaheliseks kuriteoks“ kuulutatakse, et „milgi tingimisel allakirjutajad ei tohi sõtta minna“, et „tüli korral kahe riigi vahel asi vahekohtu lahendada antakse“, et „kallaletungijaks loetakse riiki, kes tõrgub allumast vahekohtule, ehk peale vahekohtu vastuvõtmist keeldub tema otsusi täitmast“, et „allakirjutajad endid kohustavad hädaohtu sattunud riigile appi ruttama ja pealetungija vastu kõiki majanduslisi ja rahalisi sanktsioone tarvitusele võtma, isegi sõja-, laeva- ja õhuväge tegevusse panema.“

Kahjuks pole aga rahvusvaheline seadustik praegu selleks ettevalmistatud, et vahekohus suudaks kindlal alusel töötada.

Ka on protokollil endal veel mõned puudused, sellepärast seisab Liit selle eest, et:

1. Mõjuvalt välja astutaks

- a) täieliku rahvusvahelise seadustiku kiire väljatöötamise kasuks R. Liidu poolt ja Haagi vahekohtu poolt
- b) tülide korral rahvaste vahel nõutakse vahetalitust ootuses, et rahvusvahelise seaduse väljatöötamine vahekohtu sunduslikuks teeb.

2. Rahvuskomiteed hoolega valvaks kindlustuste järel kalaletungimiste eest, ilma milliste garantiideta puuduvad eeldused väevähendamiseks.

3. Kokkukutsutaks varustuse vähenduse konverents kõikide riikide osavõttel, vaatamata sellest, kas nad praegusesse R. Liitu kuuluvad või mitte.

Stokholmi resolutsioon soovib rahvuskomiteedele tungivalt järeljätmata Briti kui ka Prantsuse memorandumis ette toodud mõtteid avalikule arvamisele omaseks teha, nii et valitsused viimaks need mõtted oma rahvusvahelise rahupolitika aluseks teevad.

Valitsuste mõjutamise asjus võeti vastu resolutsioon, milles üksikutes riikides olevatele organiseeritud kirikutele südame peale pannakse kõigis suurtes moraalsetes küsimustes oma mõju avaliku arvamise peale ja selle kaudu riigimeeste ja poliitiliste juhtide peale maksma panna.

Iseäralikku tähepanu äratas Norra rahvuskomitee memorandum Rahvaste Liidu sõjavõimu asjus. Selles on mitmesugused võimalused niisuguse politseivõimu asutamise, koosseisu, asupaiga, iseloomu ja rahvuse kohta kaalumisele võetud ja igas suunas eitavale seisukohale väljajõutud. Memorandumi tendents on täielik võimu kõrvaldamine ja ainuüksi vaimlise võimu tunnistamine. Ajaloolise eeskujuna tuuakse Rootsi-Norra uniooni likvideerimine 1905. a., mis ka ähvardas sõda tuua, ja mis ometi rahulikul teel lahendati.

Siiski ei võtnud konverents selle memorandumi mitte omaks, ehk teda küll väga kiideti. Resolutsiooni lõpus seisab lause: „meie usume, et Rahvaste Liidu mõju sel määral tõuseb, mida enam tema toetub moraalseile jõududele materiaalsete asemel.“ Ka otsustati see memorandum kõigile rahvuskomiteedele kaalumiseks ettepanna.

Saladiplomaatia kohta oli Briti komiteelt memorandum

harutusel, milles lõpuotsus eitav oli. Ka see anti rahvuskomiteedele edasi.

Rahu-Akadeemia leidis põhimõttelist tunnustamist, kuid pörkas kulude küsimuse vastu ja anti ka edasi rahvuskomiteedele ¹⁾.

Oli veel hulk küsimusi praktilise laadiga, nagu Türgimaa kristlaste, Kreekas ja Bulgaarias viibivate põgenikkude asi, vähe-
muste küsimus, kasvatus (ajaloo õpperaamatud ja „rahu-lapsed“),
ajakirjanduse büroo, rahaline aruanne, eelarve ja muud.

Selle aasta kevadel pidas Juhatus (Korraldav Komitee) Genfis ja sügisel Lausannes koosolekut.

Mis puutub organisatsioonisse, siis on lähem ülesanne neid
maid ja rahvaid Liitu soetada, kes seal veel puuduvad, nagu —
Aafrika, Kesk- ja Lõuna-Ameerika riigid, inglise dominiionide
esituste loomine (Kaanada, Austraalia, India, Egiptus, Lõuna-
Aafrika).

Väga suur töö ootab aga eeskava enda teostamist. On ju
olemas juba kindel töökaava, hulk ühendusi ja kogemusi. Kuid
peaküsimus on ikka vastava teadvuse tõstmine üksikutes esitatud
kirikutes, nende lähendamine, nende peale mõjuavaldamine üksi-
kute küsimustega tutvustamiseks ja seisukohtade võtmiseks. See
nõuab iseäranis suurt tööd. Sest ei tule ju siin leppida paljalt
formaalsete harutuste ja otsuste tegemistega. Kaalu peal
on meelsus ise. Ja alles õige, kristlik meelsus on, mis suudab
kindlustust anda, et võimu asemele astub vaim.

1) Selle idee kuulutas prof. Rahamägi Stokholmis minuga kõneledes ja
pärast „Eesti Kirikus“ (sept. 1925) minu üllatuseks oma isiklikuks leiduseks.
Kuna mina oma prioriteeti asja pärast meelega rõhutanud ei ole, vaid ette-
paneku 1924. a. kevadel peale Rahamäega kõnelemist Eesti Rahvuskomitee
nimel Londoni ja Upsalasse saatsin, olen nüüd õiguse kaotanud, patendi
omaniku nimetamata ses asjas edasi tegutseda, ilma et mulle „võõra sulgedega
ehtimist“ võiks ette heita. Niisugusel korral on õigem, et idee „autor“ ise oma
idee eest edasi võitleb, või ootab, kuni mujal keegi leidub, kellel temaga priori-
teedi pärast ei tarvitse vaielda.

Kristliku politika, majanduse ja kodanlikkuse konverents.

See, Birminghamis 5—12 apr. 1924 peetud konverents oli küll inglise rahvuse piirides korraldatud. Kuid rahvusvahelise iseloomu sai tema kui Stokholmi konverentsi sisuline ettevalmistaja. Ka võttis temast Ilma Liidu juhatus (ligi 80 liikmega) peale Oxfordi koosolekut *in corpore* osa. Nii on n. n. Copec (= conference on Christian politics, economics and citizenship) tähtis lüli kirikute koonduspüüetes.³⁾

Loomulik, et inglise praktiline, otstarbekohasusele sihitud vaim ka usuelus ennast maksma paneb. Inglise ei kao nii kergesti entusiastilisse vaatlusesse, ei unusta kunagi ühendust tegeliku eluga. Temal on aggressiivne tung ilma pealetungiva auah-nuseta elu korraldusest teadlikult, tegevalt, juhtivalt osa võtta. Kalvini vaimu pärandus on temale kongeniaalne oma suure tahtejõuga. Võiks ehk öelda, et kreeka müstiline ilutsemine temale kaunis võõras on. Tema ei lepi transtsendentse puhta metafüüsikaga. Olgugi, et ta palju ei vaidle dogma pärast, vaid mõistab

3) Pikema psühholoogilise ja ajaloolise iseloomustuse pühendab erilisel sellele liikumisele noor Giessen'i kirikuloolane Justus Ferd. Laun oma raamatus: *Soziales Christentum in England*, Berlin 1926, Furche-Verlag.

kõiki traditsioone kuni äärmuseni alal hoida, on ta siiski enam kui ühegi teise rahva liige huvitatud reaalsest ideede teostamisest. Enam tegu, kui sõna! Ei kannata ei meditatsioon, ei adoratsioon („worship“). On ju kristlikud inglise üliõpilased suured „hommikuvalvuse“ (meditatsiooni) pooldajad. Kuid see India kaasabil mõjule pääsnud komme ei seisa mingis vastolus reaalse elutarbetega, vaid saab tähtsaks jõuallikaks ja erineb sellena radikaalselt hommikumaa passiivsusest. „Usk ilma tegudeta on surnud“. Kõige traditsionalismi ja konventsionalismi peale vaatamata (mida inglase ka ohverdada suudab) on inglase ‚tegu‘ enam usu — kui käsutegu, mille vahe Luteril kahjuks selgitamata jäi, opositsioonist katoliikluse vastu. Traditsioonid ei ole inglasele kunagi kammitsaks. Ta suudab alati kohaneda uutele tingimustele ja oludele. Tema konservatism on ikka elastiline, eduline. Murdmist tema ei karda ega tarvita ka teiste kallal. Need on jooned, mis maksavad ka aristokraatliku inglise kõrgekiriklase kohta. Wilfredi ja iro-shoti misjonäride traditsioon paistab ajakohases valguses elav olevat tänapäevani Albioni saarel. Kui veikseks jääb selle kõrval väga tänuväärne saksa evangeelse-sotsiaalse kongressi 30-aastane töö, mis nii raskelt pidi populaarsust ootama teovõimsa Luteri kodumaal!

Ühendustendentsidel kirikute ja laikusuliste vahel Inglismaal on oma huvitav ajalugu, millel siin võimata peatuda. Viimase sajangu tähtsamaist kiriklise ühinemise teerajajast on Charles Kingsley iseäranis nimetamisvääriline, kui see, kes 1848. a. revolutsioonide ajajärgul suutis ühendada usulise uuenumise nõuet sotsiaalse reformi nõudega. Siis pandi Inglismaal alus kristlikule sotsialismile. Tema asutas nädalalehe nimega: „Kristlik sotsialist“, mis suure eduga töötas ja isegi kõrgemate ringide toetust ning poolehoidu leidis. Ühes oma sõbra John Malcolm Ludlow'iga aitas Kingsley ka valmistajate ja tarvitajate ühisusi luua, et parandada alama kihi ainelist seisukorda. Nende töövili oli, et inglise töölised kirikule mitte selga ei pööranud, nagu mujal sündis. Veel tänapäev on paljud tööliste juhid kirikusõbrad ja riigitruud. Ja Marx'i radikalism ei leidnud Inglismaal mitte pinda, ehk ta küll Londonis elas ja õpetas. Kingsley algatud joonel töötasid edasi mehed nagu Ruskin, Carlyle, Dickens, Gladstone ja p. t. 1889. a. peale asutati pea kõigis kirikutes „kristlik-sotsiaalse teenistuse ühinguid,“ mille ülesandena paarkümmend aastat hiljem rõhutati „kiriku juhtivat osa sotsiaalses elus“.

Kirikute ühinemise püüded ja sotsiaalse teenistuse mõte jooksid ühte 1909. a. Birminghamis nimetatud ringide esitajate kokkutulekul. Esimene sellemõtteline konverents — Copec — peeti 1912. a. anglikaani, rooma ja vabakirikute osavõttel. 1914. a. asutati uurimiskomitee „ristiusu ja sotsiaalse olukorra“ selgitamiseks. Seal tuli sõda vahele ja takistas tööd. Siiski jätkati seda võimaluse piirides ka sõjaajal anglikaani piiskoppide eestvõttel ja avaldati komisjonide tulemused 1918. a. kuulsas V aruandes anglikaani Lambeth-konverentsi poolt pealkirjaga: „ristiusk ja tööstuse probleemid.“

1919 kohtas Manchesteri piiskopp William Temple kweekeri Lucy Gardner'i ning algatas kõigi inglise kirikute üldkonverentsi sotsiaalsete küsimuste jaoks. Ruttu moodustati kesknõukogu 300 vaimustatud liikmega, nende seas 14 piiskoppi, hulk vabakirikute juhte, isegi unitaarlaste seast, niisama Kristliku üliõpilaste ühingu, õpetlaste, eriteadlaste ja ajakirjanikkude perest.

Valiti eksekutiiv-komitee. Jagati uurimisained 9-sse liiki: kasvatus, korteriküsimus, suguelu, puhkus (lõbu), kriminaalreform, sõda, tööstus ja eraomandus, rahvusvahelised suhted, politika ja kodanlikkus.

Neile lisaks võeti põhipanevaks probleemiks — Jumala olemus ja tema ilmasiht, peale selle kiriku sotsiaalsed avaldused ajaloo kestes ning kiriku sotsiaalsed ülesanded. Teemide rida kasvas nii 12 peale.

Iga aine kohta valmistati eriline ankeedileht asjatundliku sissejuhatuse, küsimuste liigituse ja vastava kirjanduse soovitusega. Ankeedilehte jagati välja ligi 200.000 eks. hulgale kohalikele tööringidele grupis-läbitöötamiseks ja iseseisvaks lahendamiseks, ettepanekute tegemiseks ning keskkohtadele edasisaamiseks. Tsentraale läbitöötatud küsimuslehtede vastuste vastuvõtmiseks kogus 73. Need andsid oma kokkuvõtted Londoni eksekutiiv-komiteele edasi. Kokkutulnud materjal oli nii rohke, et tema läbivaatamiseks tuli moodustada iga teemi jaoks eriteadline suur komitee. Selle töö vili on 12 aruannet eriraamatute kujul, mis pärast suurendatud ja laiendatud kujul mitmes trükkis ilmusid. Terve 1923. aasta kulus selle peale ära.

Konverents oli sellega hästi põhjalikult ette valmistatud. Aprillil algul 1924. a. peeti ta ära Inglismaa ühendatud kirikute osavõttel. Birminghami kogus ligi 1500 esitajat. Nendega ühes külalistena Ilma Liidu esitajad Oxfordi koosolekult. Konverents,

millest ka nende ridade kirjutaja algusest lõpuni nädala kestel osa võttis, oli äärmiselt huvitav ja ülendav sealvalitseva üksmeele ja heatahtliku vaimu poolest.

Peale konverentsi töö ka sugugi ei suigu. Paari järgneva aasta jooksul peeti üle paari tosina kohaliku konverentsi ja peetakse ikka veel. Pandi käima kuukiri „The Copec News“. Peeti Copec-suvekoole (kursusi). Asutati teaduslik osakond uurimistöö süvendamiseks. On olemas ka propaganda osakond. On tekkinud Copec-noorsoo liikumine, oma koosolekute, konverentside ja matkamistega, millega ta kannab mõtteid maale laiali.

Copec'i mõtteilm on väärt lähema vaatluse alla võtta. Muidugi ei tähenda aruannete kokkuvõtteis ja resolutsiooneis avaldatud mõtted ja väited mingit lõpulikku doktriini ega tule neid sellena võtta ka siis, kui nad kõlaga poolest sarnase mulje peaks välja kutsuma. Et täies ulatuses kokkuvõtete tsiteerimine liig palju ruumi tarvitaks, siis toome siin üksikute teemide järjekorras kujukamad avaldused.

I. Jumala olemus ja tema ilmasiht.

Kuna inimkond hädast ja praeguse aja segadusest väljapääsu otsib ja ses otsimises Kristus juhiks on, kellel „meelevald“ on, siis tuleb Kristuselt oodata selgete aluste leidmist sotsiaalsele elule, nagu tema kõigi usutunnistuste kristlastele ühise Issandana esineb.

Jeesus ilmutas Jumalat kui kõikide isa, kes inimese hästi on loonud. Sellest järgneb inimesiku kõrge hindamine, tema patu pärast aga sisemise uuenemise nõue, mis Jeesuse eneseohverduse läbi võimaldub. Jüngrite tunnetus Jeesuse olemusest kontrastis endiga tegi neile ideaali elavaks olevikuks. Tekkis tõsine lunastute osadus, mille ülem siht on Jumala riik — uus ilmakord (mitte humanistiline vendlus). Kuigi Jumala ilmaplaan on igavene, üleloomulik, peab ta kasvaval määral teostuma selles ilmas. Tema mahutab enesesse kõik tõsise edu võimalused inimkonna ajaloos selle planeedi peal.

Loodusteaduslised vastolud usuga kaovad, vaadeldes Jeesuse vahekorda loodusega. Temale on loodus Jumala riigi pilt. Jumal ei ole vägivald, vaid armastus. Inimene pole loodud auto-maadiks, vaid vabaks isikuks. Loodus ise saab ilmutuseks, on „läbi ja läbi sakramentaalne“. Inimesele antud ilmutus on kestev ja kohandatud tema arusaamisele. Kõrgem ilmutus saab meile osaks „isiku sakramendis“. Ühevääriliselt ekslik on põge-

neda selle ilmutuse eest, andudes ilmale, ja põgeneda ilmast, et anduda Jumalale. Tähtsam on inimkonna uuenemine Jumala eluväest armastuse läbi sel määral, kui üksik inimkondlise organismi osa reageerib Jumala armastuse kutsele, mis toob tagajärgi niihästi üksikule kui üldsusele.

Tunnetus, olla Jumala armastatud, täidab üksikut uute eluimpulssidega ja loob kõige suurema väärtusega isiklikka sidemeid inimkonnas, mis võimaldavad õigust ja jumalikkude sihtide tunnetust ehtsas apokalüptilises mõttes sellest oleneva lootuse, andumuse ja sõprusega.

Kuid selle aate teostamist takistab patt — langemise kalduvumõjul loomuliku instinkti tagajärjel. Praegusaja komplitseeritud ühiskond oma saatusliku vastastikkuse sidumisega teeb patu ja vastutuse sotsiaalseks, millest võib päästa ainult martüürium — sotsiaalse lunastusena, mitte vähem kui individuaalsena.

Kirik ja üksikud kristlased peavad ikka jälle saama haputaignaks maailmale. Andumuses suurele ülesandele tervenevad nemad ise. Usk ei tohi eraasjaks jääda. Õpetus ja elu peavad kokkukõlas seisma, ka siis, kui see ristile viib. Meie ei tohi enam leppida sotsiaalsete oludega, kus valitseb ülekohus.

Midagi peale ristiusu pole suutnud inimesi ümber luua. Ainult ristiusk on tsivilisatsiooni pankroti üle elanud. Ainult Jumala vaimustatud suudavad endid ja maailma uuendada.

II. Kodu. Sotsiaalse küsimuse lahendamine peab algama perekonnas. Kristlikust seisukohast tuleb reformeerida vaateid perekonna elust, sotsiaalse elu algrakukesest. Eeskujulikus kodus on armastus ise — majaema, kelle kaudu valitseb kaunim vaim.

Võitluses elamupuuduse vastu tuleb ka võidelda vaesuse, tööpuuduse, haiguse ja kuritegevuse vastu. Hea elamupolitika abil on võimalik ka neid vähendada. Teiste reformettepanekute seas tuleb kaitsta pere-ema huvisid maja korraldamises ja laste õigusi.

III. Sugu elu aluseks jääb Uue Terstamendi järel kasiinus ja armastus, mis ei sobi meeste lõdva moraaliga. Arstidel pole õigust neist nõuetest vabastada. Lapsi tuleb kasvatada kasiinusele ja enesevalitsemisele. Ei ole emaõigust ilma kohustuseta ja isata, sest ilma perekonnata puudub lapsel kindlustatud kasvatus.

Prostitutsiooni ja tema riiklise reguleerimise vastu peab kirik kõigest väest võitlema. Noorsugu tuleb abielu pühadusele ette

valmistada. (Sündimise kontrolli asjus läksid vaated lahku, nii-sama abielu lahutuse asjus.)

IV. Puhkeaeg ja lõbu. Puhkus vastab elu rütmis tööle ja tema iseloomule. Temal on sügavreligioosne tähendus, nagu selgub Jeesuse eeskujust, kes suurt jõudu ammutas enesekogumisest mägede üksilduses. Nii on tähtis pühapäeva rahu ja jumalateenistusest osavõtmine. Seda ei tohi keelata ka vabrikutöölisele. Tuleb võimaldada palgaga puhkust ja juhatust selle tarvitamiseks. Õigest puhkuse kasutamisest oleneb tema sügavus. Kirjandus, sport, mäng, muusika, teater tulewad seada tervete põhimõtete kohaselt, kasvatavas mõttes. Önnemäng on kahjulik. Teda tuleb ära võita kristliku vastutustunde ja omandusmõiste selgitamise abiga, ning riskeerimistungi juhtimisega eetilistele aladele. Alkoholi vastu tuleb võidelda, ilma isiku vabadust seaduse alla surumata.

V. Majanduselu, omandus ja tööstus. Jeesuse eetika pole mitte ainult individuaalne, vaid ka sotsiaalne (Jumala riik kõigis eluavaldustes). Evangeelium peab kinni vaimu primaadist. Eraomandus ei leia otsekohest hukkamõistmist, ehk küll mammonismi idu temas ei puudu. Praegune majanduskord on paratamatu hulkade rahuldamiseks, elu hõlbustamiseks ja teaduse ning kunsti eduks. Kuid tema toob ka üksiku rippuvuse, halbu korteriolusid, õudse suurlinnaelu, klassivõitluse ja raske võitluse sõjahädaohuga enesega kaasa. Temal on rida sotsiaalselt-halbu tagajärgi. Rahaasjus valitseb erakapitali suhtes täielik vastutamatus. Soovitav on erapankade riigistamine ja võimsate kontsernide riikline kontroll. Kaubanduse tervendamiseks on vaja spekulatsiooni kõrvaldada ja kaubandust stabiliseerida kõikumiste vastu. Tööstuse konjunktuuride reguleerimiseks tuleb tööaega ja saaduste hulka elastilisemaks teha.

Eraomandus on arenenud seltskonnas ühiskonna kaasabil võimalik. Siis on ka ühiskonnal teatud õigustus tema kohta. Omandus on majandusline väärtus tema kasu pärast, eetiline väärtus tema tarvitamise pärast, religioosne väärtus tema võimu pärast.

Kolmest varanduse pealiigist — maa, tööstusvahend, kapital — on viimase probleemid kõige raskemad: kuhjamise võimalus on siin klassivahed tekitanud. Loomuvastane on, et kapitalendale üürib ettevõtjaid ja töölisi selle asemel, et vastupidi oleks.

Maaküsimuses on eetikavastane, et ta juhuslikule omanikule kasu toob, kuna suurem hulk sest õigusest ilma on.

Möötes kristliku mõõdupuuga — inimese isiku lõpmatu väärtuse ja kõigi inimeste ühise õigusega taevase Isa antud maa peale — on praegune majanduskord ülekohtune ja peab alluma radikaalsele, järkjärgult läbiviidavale reformile, mille kallal kõik kristlased peavad ühiselt töötama.

VI. Politika. 1. Riigi võim ja selle piirid. Riigi ülesanne on ühendada inimesi sotsiaalselt-õiglaselt korras kõlbliste-usuliste põhimõtete alusel. Riigil on õigust nõuda sõnakuulmist tingimusel, et ta jääb Jumala tööriistaks. Ajakohases demokraatlikes riigis on üksik kaasvastutav, sest ta pole enam alam, vaid kodanik. Kristlaste südametunnistus ei tohi sellega riigi poolt tähelepanemata jääda.

Viimaseil sajanguil on kristlus vääratanud sellega, et pole Jumala korda püüdnud maksma panna poliitilises elus. Maailma kristianiseerimine — Jumala riigi asumine maa peale — tundub ikka selgemalt kiriku ülesandena. Sellega on maailma omapärane seaduslikkus eitatud.

Riigikord peab vastama rahva arenemisastmele. Demokraatiline enesevalitsus on kõrgem riigivorm. Tema nõuab aga ka üldist poliitilist kasvatust.

2. Erakonnad on tarvilikud, sest mitu teed viivad ühele sihile ja tõe tuleb uurida igast küljest. Ometi on parteipolitika tõsise politika alandamine egoismi tööriistaks. A priori on kristlasel raske olla täiesti ühe erakonna liige, sest ta ei saa ühegi erakonna kavaga täiesti nõus olla. Siiski võib ta igas erakonnas mõjuda haputaignana.

Klassivahed on põhipanevad praegusaja ühiskonna ehituses. Nad on paratamatud ja tunnistatavad ses mõttes, et iga klass annab oma osa ühiskonna elule. Klassiviha ei sobi ristiusuga. Teenimise teadvus ühiskonna kasuks peaks suutma kõiki ühendada.

3. Kristlik kohus on, et igaüks tervikut silmas peab, teda teenides, kas aktiivse osavõttega politikaalust ehk aga kommunaalse elu jälgimisega. Ka siin peab kristlane soolaks olema. Kogudused võivad selleks avalikkude vaielushõtute kaudu palju äratust anda, et tõsta osavõtmist poosiivsest, aktiivsest poliitilisest elust.

Kiriku ülesanne on valvata, et politikas valitseks õige vaim ja et väärilised isikud esineks poliitiliste juhtidena. Tema peahuvi olgu sotsiaalne politika. Ka peaks tema erakondades vastastikust arusaamist edendama.

4. Ajakirjandus ja avalik arvamine. Kirikud ja teadlikud kristlased peaks oma tervet võimist tarvitama ajakirjanduse kristianiseerimiseks, et lugejad saaks täpseid teateid ja õiget informatsiooni, ning võiks jõuda õigeile hinnanguile igas sise- ja välispoliitilises küsimuses ning et kaoks kahjulikud kõmulised, sihilikud sõnumid ja kirjeldused. Riik peaks ajakirjanikke seadma eksamite alla ja hoolitsema tõetruu ajakirjanduse eest. Igal tingimusel tuleb ajakirjandus vabastada kapitali mõju alt, tarbekorral riigistamise teel, jättes talle teatud mõttes akadeemilise vabaduse.

VII. Rahvusvahelised suhted. Kristlik usk on fundamentaalselt imperialismi vaimu vastane, mis avaldub võitude ihas, prestiishi hoidmises, ehk muul kujul isekate huvide laiutamises teise rahva kulul. Kristlikud kirikud ei tohi milgi tingimusel sõbrustada sarnaste püüetega.

Terve iseloomuga rahvuslik isamaalsus peab sobima rahvusvahelise ühistööga (co-operation). Otsitagu ühtlust mitmekesisuses, mitte uniformiteedis. Rahvusluse mõte ja väärtus peitub vaimlis-hingelises ühtekuuluvuses ja saatusepärasel ühe rahva liigete sidumises. Kus on rahvuslik iseteadvus, peab ka olema oma rippumatu riigielu.

Natsionalism on haiglane macchiavellismi pärandus, õpetus üksikriigi absoluutsest rippumatusest, kus osa on tähtsam kui tervik. Meile on Euroopa — orgaaniline üksus, ühise päranduse, ühiste huvide ja ühise vastutusega.

Internatsionalismi põhimõtte järele võib rahvas ainult siis õigusi nõuda, kui ta tunnustab kohuseid kõrgema ühiskonna vastu, mille osa tema on, ja peab ohverdama osa oma võimust, et osa saada avaramast, rikkamast ja paremini kindlustatud elust.

Ilma tuleb võtta tervikuna, organismina, mille tervis oleneb iga üksiku liikme funktsioneerimisest. Iga rahvas peab tervikule oma osa andma — omapärasel viisil. Seks peab ta püüdma oma kõrgemat ja paremat ollust hoida ja arendada.

Eetilised põhimõtted, mis seovad kristlasi nende poliitilistes, ökonoomilistes ja sotsiaalseis suhetes, ei peaks vähem kohustavad olema rahvaste vahel ning üksikisiku ja ühiskonna vahel suhetes teise rahvusega. Kristlikud rahvad on kohustatud, samuti kui üksikud, oma tarvetest ülejäävat osa kasutama toetuseks puudustkannatava kasuks, küsimata, mil põhjusel teine selle ilma varandusest vaene, iseäranis aga kui teine on mõne erilise õnnetuse ohver.

On juba moodustunud rahvusvaheline moraal, mis nii üldiselt vastuvõetud, et ühtegi riiki, kes seda ignoreerib, ei peeta tsiviliseerituks. Rahvaste Liidu asi oleks seda moraali edasi arendada.

Nii rahvuslistes kui rahvusvahelistes piirides tuleb tööstuse ja kaubanduse metoode ja resultaate hinnata selle järele, kuidas nad inimkonda teenivad. Lääne metoodide asetamine Idasse on loonud raske seisukorra. Iga komitee, mis käsitab neid küsimusi, tehku seda ühenduses ja kooskõlas teiste maade gruppidega.

Võisteldes isekeskis majanduse ja politika alal on kultuurrahvad alla heitnud primitiivsed rahvad ja nende mail õppinud koloniaalpolitikat tegema. Selles politikas tulevad puht-omakasu-püüdlilikud motiivid kõrvaldada. Kuna kultuurrahvaste rahvaarvu juurdekasvu tagajärjel nende tagavarad ruttu vähenevad, tekib tarvidus tõsta harimata maade maapõue saaduste hulka. Sellest ei tule mitte järeldada, nagu oleks võrastel eksploateerimise õigus. Omandus — ja eksploateerimise eesõigus on päriselanikkude oma. Rahvaste Liidu Rahvusvaheline Kontrollasutus peaks maade päriselanikkude huvide eest seisma.

Asumaade euroopastamine peaks kõrvale jääma, sest ekslik on dogma, et Lääne kultuur igas suhtes Ida kultuurist kõrgem on. Lääne-eurooplane, kes ei suuda austada primitiivseid kombeid, ei kuulu asumaile.

Vähemusrahvaste seisukord on 1919.—1923. a. rahulepingutega „enesemääramise“ õiguse alusel ennemini halvemaks kui paremaks muutunud, sest et rahuldati kõige pealt natsionalistlike vaimu nõudeid. Selle asemel tuleb võimaldada iga rahvuslise grupi loovat tööd ja nende harmoonilist ühistööd, et kaoks umbusaldus ja kadedus. Eeskujulik on ses suhtes Ameerika siserändajate seisukord, sest seal on võidule pääsnud osaduse mõte: ilma et üksikud osad kaotaks omapärasust, koonduvad nad orgaaniliseks tervikuks.

Rahvusvaheline abi ja ülesehitamise töö on rahvaste ühiselus kõige suurema tähendusega. Sest selle mõjul kahaneb pinevus ja kasvab usaldus, nagu näitavad suured abiandmise tööd sõja ajal ja peale sõda.

Kuna Rahvaste Liidu põhikirjas fikseeritud põhimõtted on sihitud maailma rahu edendamiseks, on kirikute ülesanne eriliselt seda toetada niisuguse õhkkonna loomisega, mis Liidu põhimõtete täieliku teostamist võimaldab, sest need ideaalid seisavad kooskõlas kristlike püüetega.

Kristlik ilmakord, milles kõik inimesed kui ühe Isa lapsed moodustavad ühe perekonna, ei sobi Vana Seaduse kitsa rahvuslikkusega. Euroopa religioosne-moraalne ja kultuurne ühtlus peab jälle elavaks saama. Selleks on vaja jõuda kiriku ühtlusele, kui ka mitte dogmaatiliselt ja küberneetiliselt, siis ometi vaimus ja armastuses. „Ilma Liit Rahvusvahelise Sõpruse Edendamiseks“ peaks, nagu juba nüüd Inglismaal — kõigis mais ühendama kõigi kirikute esitajaid oma koonduses.

VIII. Sõda. Sõja põhjused on enese alalhoidmise tung, omamise iha, karja instinkt, imperialistlikud ja majanduslikud huvid. Ka religiooni nimel ja religiooni pärast on sõdu peetud.

Moraalselt õigustatakse sõda põhjendusega, et ta sagedasti olevat väiksem pahe. Üksikul polla õigust keelduda sõnakuulmast, kui riik teda sõtta nõuab. Isiklikul veendel tulla siis vaikida. Sellele vastatakse: Ka isamaa armastus võib nõuda keeldumist alluda, tuleb ometi käia südame hääle järel, sõda ei või kunagi olla veiksem pahe.

Moraalselt mõistetakse sõda hukka, sest ta takistab inimkonna väärilist edu suurele ühtlusele. Ta tõuseb ikka omakaspüüdest, ka rahvuslikust, ja võimu valitsuse ajal puudub igasugune instants, mis tema määratsemisele otsa suudaks teha, nii et sõjas iga moraal kokku variseb.

Jeesuse sõnu (Matt. 10, 34; Mark. 13, 7; Luuka 22, 35—38) saab sõja kasuks tarvitada ainult vale eksegeesi abil. Sõdade ettekuulutamine ei tähenda sugugi nende heakskiitmist. Jeesuse sõnad vaenlase armastusest ja kurjale mitte-vastupanemisest (Matt. 5, 43 jj. ja 38 jj.; Joh. 18, 36) on Vana Testamendi tasumõtte eitamise mõttes öeldud ning asetavad võimu kohale armastuse.

Rahusõbrad (mitte patsifistid) on veendunud, et sõda on vastolus Kristuse vaimu, õpetuse ja tahtmisega, kuid arvavad, et kaitsesõda ei või hukka mõista. Jeesuse nõudeid olla raske maksta panna terve rahva kohta, sest et see mitte üksi kristlastest ei koosne.

Patsifistide seisukohalt on sõda kui Jeesuse vaimu vastane igal tingimusel ülekohtune ja hukkamõistetav. Jeesuse ristitee oli tema tegutõestus võimu eitamises armastuse kasuks.

Sõja kõrvaldamine on üks suuremaist kristluse oleviku ülesandest — nagu kord orjuse kaotamine. Kirik peab õpetama, kuidas tõsist vaenlast oma rinnas äravõita.

Kristlased peavad avalikult täie mõjuga võitlema kõige vastu, mis võib sõda väljakutsuda, ja toetama kõike, mis soodus on rahule. Ilma tingimata peab hukka mõistma sõda, mida alustatakse ilma rahuliku lahenduse katseta. Niisama tuleb kaitsta iga-suguse tagakiusamise eest neid, kelle südametunnistus ei luba sõjateenistust. Uurides Uut Seadust Vaimu valgusel peaksid kristlased jõudma ühtlasele seisukohale.

Kõigi maade kirikud peaksid isekeskis kinnitama osadust, nii et ühise Kristuse kiriku kaudu leppimine võidaks ära kõik rahvuslikud eelarvamised, kahtlused, vaenu, ja et paljude maade kirikud võiks ühiselt valmistada Rahukava kõigile, kes peavad endid kristlasteks, et tõesti Kristus võiks valitseda kui Rahuvürst.

Kõiki organisatsioone, mis töötavad sõja vastu, tuleb kirikuil ja kristlastel toetada.

Kirikud ei pea mitte ainult rahu ajal seisma rahu eest, kui neid mingi hädaoht ei ähvarda, vaid ka sõja ajal peab neil julgust olema rippumatult seista õiguse ja rahu eest, isegi kui ajakirjandus ja avalik arvamine nende vastu on.

IX. Kuritegevus. Meie Rooma õigusel puhkaval karistussüsteemil on suured puudused: rikaste eelistamine parema kaitsevõimalustega, objekti suhtes suuremad karistused kui isiku suhtes, kurjategija lõpulik kompromitteerimine kodanikuna. On vaja seda õigust ristiusu vaimus põhjalikult reformeerida.

Jeesus ei eitanud kohtutegevust, kuid tema huvi polnud mitte ühekülgne seltskonna kaitse ega Vana Testamendi tarretanud tasumõtte, vaid eksija isiku päästmine.

Faktid, et sõda on suurendanud kuritegevust, et kõrge protsent kurjategijaid on juba enne karistatud, sest vangikojad on kuritegevuse edendajad, — nõuavad vangimajade reformi.

Kuna „sündinud kurjategijad“ võrdlemisi haruldased on, tuleb võitluses kuritegevusega kõrvaldada selle väliseid põhjusi: vaesust, tööpuudust, korteripuudust, joomist, mängukirge, puudlikku kasvatust, vale eluvaateid.

Kuritegevuse käsitluses seisavad korratult ja ühtlase side-meta üksteise kõrval põhimõtteinä: karistus, hoiatus, ärahirmutamise, parandamine ja sootsiaalne reform. Tuleb süsteem koondata kahe viimase põhimõtte ümber.

Vangla karistused on üldse õnnetud: lühike vangistus ei anna küllaldase mõjutamise võimalust, liig pikk vangistus võõrutab kodaniku-elust, üksikvangistus rikub veel enam, hulgaline

kasvatatakse kurjategijate tüüpe. Vangla elu tuleb kujundada võimalikult produktiivseks — kristliku koguduse liikmete rohkel kaastegevusel. Vangistuse kestvus peaks olenema paranduse tagajärgedest.

Surmanuhtlus tuleb ära kaotada. Sest ka riik ei ole õigustatud inimese elu võtma, ei suuda ekslikku otsust heaks teha ega tõsist hoiatust saavutada.

Kõige parem ja kristlikum on parandussüsteem, mis ka kurjategija perekonda hoiab hävinemise eest (Inglismaal — 75% häid tagajärgi).

Kristliku kiriku püüd olgu ka kurjategijale lunastust võimaldada.

X. Kasvatatus. Et jumalik tõde on ainus võim, mis võib vabastada ilma materialismi köidikuist, siis on kiriku ülesanne, seda kristlikku tõtt maailmale tuua. See haridusollus ei pea mitte ühekülgseks esinema, vaid kristliku kasvatuses eesmärk peab olema „kõrgemal reaalsusel — Jumala armastusel — põhjeneva tunde, mõtte ja teo ühtlus.“ Ilma ümberkujundamise lähtekoht on Jumalas põhjendatud kindel kristlik isik.

Et seda religiooni, ilmavaate ja kõlbluse ühtlust saavutada, tuleb loobuda igast dualismist vaimuliku ja ilmaliku, vaimlise ja materjaalse vahel ja kõige maisest sakramentaalse väärtuse tunnetusest taotleda, nagu Jeesus seda omas kõnes, teos ja olemises ilmutas. Tuleb anda inimesele ainus kõikemahutav elusisu, mis suudab olla elusisuks kõigile teistele, nii et kristlane, vaatamata oma isiku ühtlusest leiab oma elu raskuspunkti osaduses mõtteosalistega, mitte iseendas. Selle kontseptsiooni võimuga suudab täielik Jumala riigi kodanik ühtlasi olla selle ilma täielik kodanik.

Kasvatuseetõs maksavad järgmised põhimõtted:

1. Kasvatatus, sisaldades alalist vaheldusmõju isiku ja ümbruse vahel, peab ühes teadlike isiku mõjutamisega saavutama ümbruskonna ümberkujundamist, millega kaotatakse kõik teadlike kasvatuses takistused. Mõjukas kristlik kasvatatus on mõeldav, kui vanemad, õpetajad ja omaksed on ühe vaimuga täidetud, kui kodu vaim ei ole vastolus kooli vaimuga, ja kui majanduselu ei hävita kõik head idud. Sotsiaalsete väärtuste ja kasvatuseetõs vaheldusmõju *circulus vitiosus*'e äravõtmine on võimalik ainult vaimuvõimsate isikute läbi. Kui niisugused isikud on rahvaõpetajad, siis ainult on sotsiaalse elu ümberkujundamine kasvatuses teel võimalik.

2. Kooliõpetajate kasvatamine on hea rahvakasvatuse alus. Ta peab neid vaimustama nende elukutsele ja neisse istutama vastutustunnet kristliku isiku elu jaoks.

3. Üksikainete ja astmete vahekorras saab ühtlust alal hoida ainult, kui ühtlane sihtmõte täidab süsteemi. Ühtlase põhimõttena võib eeldada ainult Jumala riigi teostamist maa peal.

4. Usuõpetuse tähendus ei ole sellega mitte, kõike usulist kasvatust koondada, nagu oleks usk kõigest muust õpetusest kõrvaldatud, vaid tema peab ainult selgemalt väljendama ja teadvusesse tõstma seda, mis on terve haridustöö aluseks. Ses mõttes on õpetaja isik kõige suurema tähendusega.

5. Õpilase vaimline silmapäär peab, vaatamata ehtsa isamaalsuse kasvatamisele, teadliselt ulatama ilma ja inimkonnani tervikuna. Ses sihis on kõik õppeained väärtuslikud. Hädaohtlik on siin Vana Testamendi õpetus: milgi tingimusel ei tohi iisraeli partikularismi ja natsionalismi õpilastele ilma kriitikata ette kanda.

6. Mõlema sugupoole koosõpetamine on eelistatav, kui kool on ühtlasi kodu, s. o. perekond. Ühisõpetust ilma selle eelduseta, nagu eksternaadid, tuleb eitada.

7. Algkool ja keskkool on praegugi veel sotsiaalsete vahede väljendajad. Nad tohiks ainult üksteisele järgnevad haridusastmed olla, millest kõrgem kõigile andekaile lastele kättesaadav oleks. Samuti peaks olema ülikooliga.

8. Ülikool peaks, hoolimata uurimisinstituudi iseloomust, tema mõjukonda sattuvaile liberaalset haridust pakkuma.

9. Kasvatus on eluaegne areng ega tohi lõppeda kooliga. Täiskasvanute haridust (rahvaülikoolis) tuleb edendada palju enam kui seni. Eriliselt kirikuil on siin ülesanne, millest nad seni on liialt hoidunud.

XI. Kiriku sotsiaalne ülesanne. Kirik kui usklike ühendus peab jumalateenistusel, õpetuses ja elus tõsise osaduse põhimõtteid kuulutama. Sellepärast ulatab tema sotsiaalne töö üksiku isiku kohustusest palju kaugemale.

Nii saab akuutseks kiriku ja riigi probleem. Küsitakse: Mis on kirikul tegemist majanduse ja politikaga? Eks see ole riigi ülesanne? Eks „kristlik politika“ ole samasugune mõttetud nagu „kristlik keemia“? Ja kuidas võiks seda nõuda riigilt, mis ei koosnegi ainult kristlastest?

Nimelt, et kristlus veel mitte ei ole võitnud kõiki riigikodanikke, tulebki kirikul energilisemalt võidelda kristlike

mõtete propageerimises. Sellega ei riku ta sugugi riigitööd. Sest riigi asi on välispidine kord. Kirik aga hoolitseb õige vaimu eest: kirik on riigi südametunnistus. Et riik on inimeste ühiskond, siis on tal seda sisemist juhti vaja. See on probleemi lahendus.

Selle ülesande täitmiseks on kirikul vahendid: Elava Kristuse, inkarnatsiooni printsiipide ja Jumala riigi kuulutamine, nende põhimõtete rakendus sotsiaalsele elule kõigil aladel ja Kristuse vaimu maksmapanemine inimeste meelsuste muutmiseks kui esimene ja olulisem samm. Selleks vajab kirik vaimustatud jutlustajaid ja võhikutest kuulutajaid, kellel on sügav religioosne-teoloogiline ja praktiline-sotsiaalne haridus ja kes pööravad oma kuulutamisele niihästi üksikhinge kui rahva hinge poole. Jumalateenistuses on aga kirikul mõjuv abinõu tõsise osaduse edendamiseks.

Üksikud vaimulikud peavad üldiselt võimalikult tagasihoidlikult, selgetel juhustel aga seda otsustavamalt sotsiaalsete pahede vastu välja astuma. Avalikkuse selge juhtimise pärast peaks kirik sotsiaalse elu erialade jaoks eriteadlastest komisjone moodustama, kes põhjaliku kaalumise järel Jumala ja oma südametunnistuse ees selgeid otsusid annaks olukorrist ja üles seaks põhimõtteid, mille järele üksikud kristlased kooskõlas talitada võivad. Kristlike vaimelusringide korraldamise teel võiks põlevate küsimuste suhtes võitlevaid erakondi lepitada. Vabade karitatiivsete ühingutega võiks kirik seista tihedamas töösaduses. Igal kirikul peaks oma komitee olema sotsiaal-küsimuste jaoks tarvilikkude alakomiteedega üksikkogudustes.¹⁾ Keskbüroo oma ajakirjaga oleks väga väärtusline.

Kõige väärtuslikum oleks aga kirikute eneste eeskuju, kui nad rahulikus koostöös üksteisega elaks. Ja üksikus koguduses peaks vähemalt midagi algristikoguduse „kommunismist“ näha olema. Siis oleks kuulda kiriku võimsamat jutlust: tegu! Sest midagi ei tarvita ilm praegu enam kui armastust. Kes oleks aga enam kutsutud, seda eeskuju andma, kui Jeesuse Kristuse kirik?

1) See töö on Tartu praostkonnas praost G. Rutopõllu algatusel alustatud. E. T.

Kaks aastat peale kõnesoleva konverentsi, 1925. a., leidis anglikaani kiriku pea, Canterbury peapiiskopp, tarviliku olevat riigikiriku kongressil kaebtust tõsta oma enese kiriku surnud eluvõõra seisukorra pärast. Meie imestame seda julgust. Aga mis peame ütlema ise omast seisukorrast? Just enesearvustus on väga tarvilik. Muidu ei või mingit paranemist ega edu olla.

Meil paistab sissejuurdunud olevat alternatiiv: kas kodanlus või sotsialism? Selles alternatiivis ei peeta kiriku ühendust sotsialismiga mitte võimalikuks. Meil maksab õnnetu Saksamaa eeskuju, kuna mujal mitmepool teisiti on. Meil on kirik põhimõtteliselt — kodanlik-kapitalistlik, ilma et ta rikaski oleks. Hädaoht on — rahva lõhkumine kaheks jäädavalt-vaenuliseks osaks. Materiaalset, ärilist parasitismi sallib kirik ennemini kui meeleehtlist vaesust, mille vastu võitlemine ometi ka kiriku ülesanne on. Ja Inglismaal on kirikud ühendatud jõul rahva killunemise ometi ära hoidnud. Seal ei ole alamkiht mitte kirikuvaenuline. Birminghamis olles kuulsin, et Manchesteri piiskopp olla tööliserakonna liige. Kuulsin oma kõrvaga tööliste juhi Ramsay Mac Donald'i õnnesoovi kiriklikule konverentsile. Shveitsis, Skandinaavias, Hollandis sümpatiseerib hulk kirikuõpetajaid tööliikumisega. Meilgi peaks võimalik olema sünteesi leida. Ja kes ütleb, et kristliku kiriku uuenemine jälle alt madalast peale ei hakka? Ehk on tuleviku süntees ometi — vaese ja põlatu ühendus kõige vägevama vaimuga?

3.

Praktilise kristluse Üldkonverents
(Stokholmi „Life and Work“).

Rootsi peapiiskopi Nathan Söderblom'i algatus on tuntud harilikult „Stokholmi“ nime all. Välja kasvas tema Ilma Liidu organisatsioonist. Tarvidust kõigi kirikute üldkonverentsi järel tunti mitmel pool korruga. Ka Ameerika Ühisriikes on seda avaldatud. Ilma Liidu ringides avaldati sarnast soovi juba sõja ajal 1917. a. Rootsi peapiiskopi ja Shveitsi kirikute Liidu poolt. Haagi (Oud Wassenaari) koosolekul 1919. a. tehti juba heakskiitv otsus ja anti küsimus Shveitsi Kirikute Liidu, Rootsi ja Federal Council'i esitajaile lähemaks kaalumiseks. Valitud komitee tuli Pariisis kokku ja palus Federal Council'i, kellel ka juba

vastava sihiga komitee töötas, esialgset konverentsi ettevalmistustöödeks Genfi kokku kutsuda. See sündis 1920. a. augusti kuus. Siin moodustati suur komitee kolmest grupist: Euroopa mandri, Briti ja Ühisriikide kirikute esitajaist. Komiteesse kuulusid ka oriiendi ortodoksiliste kirikute esitajad.

See rahvusvaheline eksekutiivkomitee käis enne suurt konverentsi 4 korda koos: 1921. a. Peterboro's (Inglismaal), 1922. a. Helsingborgis (Rootsis), 1923. Amsterdamis ja 1924. Oxfordis. Üldkonverentsi ülesandeks ei seatud mitte kirikute ametlikku ühinemist, ei dogmaatilisel ega organisatoorilisel. Peaülesandeks pidi olema vaimlise ühtluse tunde kinnitamine ja selle väljendamine tegeliku elu kujundamises, seisukoha-võtmises põlevate päevaküsimuste kohta, kus lahkuminek kristliku vaimuga nii kisendavaks saanud — nagu suurtes sotsiaalseis, tööstuse ja rahvusvahelise elu probleemides. Need küsimused andsid endid igalpool tunda. Isegi kuulsakssaanud anglikaani piiskoppide Lambeth-konverentsil 1920. a. nõuti niisama üldist kiriklikku esitust ja ühtlast seisukohtade kaitset, millest oleneb kultuuri tulevik.

Stokholmi konverentsi ajaks oli 1925. a. määratud, küll mitte kogemata. Sest siis oli 1600 a. mööda Nikeea kontsiilist, kus tegelik elu täitsa kõrvale jäi. Nikeeas domineeris õpetus, Stockholm pidi otsima elu mõjutamist kristlikus vaimus. Loomulik, et kreeklased juures pidid olema. Ja nad tulidki. Ja kreeka keel kõlas Põhjamaal. *Nicänum* kostis Põhja templist algkeeles. Ja pühitseti Vana ja Uue ilma, Põhja ja Lõuna, Lääne ja Hommiku sõpruse sidumist Selle nimel, kelle käsul oli kord mindud kõige maailma sisse.

Päevakorra oli juba Helsingborgi koosolek 1922. a. kindlaks määranud, väga sarnaselt Copec'i omale:

1. Kiriku kohustus, silmas pidades Jumala plaani ja tööd maailmas.
2. Kiriku seisukoht ökonoomiliste ja tööstuste probleemide asjus.
3. Kiriku seisukoht sotsiaalsete ja moraalsete probleemide asjus.
4. Kirik ja rahvusvahelised suhted.
5. Kirik ja kristlik kasvatus.
6. Kristlikkude organisatsioonide kooperatiivsed ja föderatiivsed püüded.

Päevakorra üksikasjaliseks läbitöötamiseks oli valitud erikomitee, et ära määrata põhijooni, millel vaidlused pidid liikuma, ja meetode, kuidas probleeme käsitada. Päevakorra komitee tegi oma töö Amsterdavis 1923. a. septembris.

Esimese punkti kohta sooviti suurte seksioonide poolt määratud kõnelejaid, kes käsitaks küsimuse vaimlist ja eetilist külge, ilma kaldumata dogmaatikasse, üldkristlikes piirides. Teistes punktides nõuti võimalikult suurt konkreetset, andes seisukorra kirjeldust ja hindamist, rõhutades probleemide akuutseid külgi, esitades üksikute maade kogemusi ja uuenduskatseid, ja hoides ikka rahvusvahelist, s. o. võimalikult üldist joont, ning püüdes leida kristlikku lahendust, silmas pidades eriti ka selle takistusi.

Kolmas punkt jagunes sealjuures ritta alaküsimusi:

- a) perekond — kodu — korteriküsimus.
- b) sugupoolte vahekord, — uus naisideaal pahena, millest tuleb üle saada, — eetilise tasapinna langemine, — avalik ja salajane kõlvatus — abielulahutus — j. n. e.
- d) noorsugu — noorsoo liikumised — nende hädaohud ja arenevõimalused — ristiinimese kohus nende suhtes.
- e) elukutse — tarve, iga kutse kristlikku ideaali ära määrata.
- f) puhkus — loov instinkt — oma väljendusega.
- g) kuritöö ja karistus — kristlik hindamine.
- e) sotsiaalne töö — sisemisjon — settlements — kristlikud asundused.

Nende küsimuste käsitamiseks sooviti skeemi:

- a) Missugune on kristlik ideaal (s. o. kodule, suguelule jne.).
- b) Takistused Teie maal?
- d) Teie meetodid takistuste võitmiseks?
- e) Lähemad sammud Teie maal, rahvusvaheliselt?

Neljas punkt.

1. Kristlik riigi mõiste.

- a) indiviidi kohused riigi vastu (uniformiteedi piirid, seaduse rikkumine südametunnistuse pärast jne.).
- b) Kiriku ja riigi suhted (kiriku kohus riigi tegevust jälgida ja hinnata).

2. Vähemusrahvad.

3. Rahvusvaheliste suhete kristlik ideaal.

4. Ühistöö võimalused riigis tegelikult (kaubandus, teadus, tervishoid, hoolekanne jne.).

5. Rahvaste tülide põhjused, sõda, sõjahädaohud, kiriku püüded sõja ärahoidmiseks. Propaganda, erilisel koolides. Kiriklised rahu edendamise organisatsioonid.

Viies punkt.

1. Kristlik kasvatus ideaal.
2. Olemas olevad kristlikud kasvatusasutused. Uued pädagoogilised liikumised.
3. Muud kasvatuslised tegurid:
 - a) algharidus. Uute voolude hindamine.
 - b) kõrgem haridus. Kiriku nõuded.
 - d) teadus.
 - e) kunst, kultus.
 - f) kirjandus. Tema kasu ja kahju.
 - g) ajakirjandus. Kristliku avaliku arvamise kujundamine.
 - h) kaubandus-tööstus. Kiriku kohustused uuemates tööliste liikumistes.

Kuues punkt.

1. Mõjuvamad meetodid — üksikasjaliselt.
2. Olemas olevad organisatsioonid.
3. Töö intensiivsustamine neis.
4. Täiendavad tarbed.
5. Kristliku mõtte ühtlustamine.

Selle kava järele olid suured grupid (peale kreeka) oma töö tõesti piinlikult teinud. Terve kirjandus oli olemas ja saadaval. Inglise grupp tõi Copec'i resultaadid. Ameerika oli iseseisva töö teinud. Saksamaa kasutas evangeelse-sotsiaalse konverentsi töövilja. Prantsusmaal oli Elie Gounelle põhjaliku kava valmistanud.

Konverents tuli kokku augusti kuus Stokholmi. Osa koosolijaid oli nädal enne ametlikku algust koos, et mitmesuguste rahvusliste gruppide tööd läbi vaadata ja kokku võtta. Selleks jagati nad komisjonidesse, kes peale ühe maale laiali saadeti — lossidesse ja asundustesse, nagu Sigtuna. Kokku oli 12 komisjoni järgmise jaotuse järele:

- I, 1: kristlik armastus, majandus, tööstus.
- 2: majandus.
- II, 1: kutse.
- 2: sotsiaal-küsimus.
- 3: alkohol.

III, 1: rahvusvaheline elu.

2: töö-küsimus.

3: seadus.

IV, 1: isik.

2; ühiskondlik kasvatus.

3: õpperaamatud.

V: kristlike ühiskondade lahendamise meetodid ¹⁾.

Komisjonide töö oli ülitähtis. Siin sõlmiti esimesed intiimsemad tutvused, õpiti tundma põhimõttelisi lahkuminekuid, muidugi äärmise sõbralikkusega, tutvuneti materjaliga, loodi esimesed põhisünteesid. Resolutsioonide tegemine polnud sunduslik. Ei olnud ka mingit protokolli ega kirjatoimetajaid. Vaidluste käik ja tulemused võeti juhataja poolt kokku ja anti enne päris-konverentsi algust trükki.

Konverentsi ilu ja hiilguse kirjeldus ei puutu siia.

Komisjonide aruannetest olgu siin kohe esildatud tulemuste lühendatud väljavõte kujukamate seisukohaavaldustega (pea-) komisjonide järjekorras.

I komisjon: ökonoomilised-tööstuslised probleemid.

Evangeelium ise annab kätte kiriku sotsiaalsete ülesannete põhjendused. Elava võimuna määrab ta kiriku kutse ja sotsiaalsed suhted. Kristlikku ühiskonda suudavad luua ainult inimesed, kellel on Kristuse vaim. Kirik ei tohi vaikida, kui olud ei vasta Jumala riigi nõuetele. Oma süüdi ei tohi kirik salata. Ta ongi ihuliste ja vaimliste ülesannete suhtes oma vastutust liiga kergelt võtnud. Kristuse vaimu mõju inimese terve elu vabastamiseks on ta liiga madalalt hinnanud. Kirik peab oma õpetust enam rakendama sotsiaalsele tööle.

Selle aluseks võivad põhimõtted olla:

1) Armastus. Kristlastena peame armastust suuremaks võimuks, kui omakasu ja ainelist võimu. Jumal on armastus. Igasugune inimkonna kõlbline edu annab ennast arendada ainult armastuse läbi — heatahtluses, ühistöös, toetamises, teenimises, ohverdamises.

2) Vennalikkus. Ühe isa lastena oleme üks perekond. Isa silmis on igal lapsel väärtus. Nii peame tegelikult iga ini-

1) Võrdle „Eesti Kirik“ 1925, №№ 39, 40, lk. 307—309 ja 314—316.

mese väärtust tunnustama. Selle väärtuse arendamine on tähtsam kui rikkus. Inimlik tegur on majanduses enam kui aineeline kasu.

3) Õiglus. Ilma õiglusest ei suuda ükski ühiskondline kord rahuldada inimlikka kavatsusi. Inimene on nõnda loodud, et ei või rahuldust leida ülekohtustes oludes. Seni ei ole mingit teed leitud, kuidas tööd ja teeneid õiglaselt tasuda.

Armastus, vennalikkus, õiglus pole mitte sõnakõlksud. Nad on osa igavesest ilmakorrast, juhtmõtted jumaliku autori teediga.

Kirik ei või anda lõpulikku kava ühiskonna korrale. Kogemused täiendavad neid alatasa. Kiriku ülesanne on meelsuse puhastamine, südametunnistuse harimine, silmade avamine, parema tahtmise istutamine.

Eraomandus. Ristiusk ei vaata ühegi varanduse kui eesmärgi, vaid kui vahendi peale, mis inimese kätte usaldatud. Varanduse „omanikud“ on tõepoolest Jumala varanduse valitsejad, ühiskonna teenistuses ning on vastutavad varanduse käsituse viisi eest. Kasuahnitsus ilma vastava tööta tuleb hukka mõista, eriti spekulatsiooni kujul, mis loomulikule majandusele on kahjulik. Töökohustus on siduv kõigile ilma mingi eesõiglusest.

Kannatajate saatust on kirik alati pehmendada püüdnud. Tulevikus peab ta ikka enam nõrkade ja õnnetute hooldamiseks kaasa töötama igas ettevõttes, mida ühiskond selleks tarvitab.

Tööstuse ülesanne on rahuldada kõiki tarbeid eeldustena isiku vaimuelule, kui nõrgemale väärtusele. See teadmine tõstab töölisel tööväärtuse tunnet. Siis ei tunne ta end mitte võõra huvide mängukannuna või tööriistana. Tööline omab suurema töökindlustuse ja leiab rahuliku töövõimaluse. Töölisele tuleb võimaldada ettevõttes osaniku õigust, niisama järelvalve õigust, kus tema huvid puudutatud on. Vastutus ja autoriteet peavad käima käsikäes.

Laste töö ei ole ühiskonna huvides mitte õigustatud. Enneaegne laste töölepanemine katkestab kasvatuses enne selle juurdumist — ja halvab lapse arenemist ühiskonna kahjuks. Laste töö rikub tööturgu ja sunnib võistluse pärast ühte riiki teise halba eeskju omaks võtma. Nii on see pahe saanud rahvusvahelise ulatuse.

Tööpuuduse pahed on õudsed: hirmu surve, pettunud lootused, oskuse langemine, moraalne kahju, lodevus, meeletamine. Tööpuuduse vastu kinnitamine hoiab küll töölise perekonna

elus, kuid on võimetu hoidma ebamoraalsete tagajärgede eest. Tööta noorsoo suhtes on kiriku vastutus otse hirmuäratav. Moraalsele tundele on tööta-oleku seisukord väljakannatamata. Põhjused tulevad leida ja kõrvaldada. Tööpuuduse probleemi ei tohi lahendamatuks pidada.

Selleks peavad kõik kristlased ühte heitma ja kõik tegema, et koguduste vastutustunnet äratada.

II komisjon: kiriku moraalsed-sotsiaalsed ülesanded.

Välja minnes evangeeliumist kõneldakse individuaalsest ja sotsiaalsest lunastusest ja vastavalt kiriku kohustustest.

Inimkonna algrakukesena on kõne kodust ja perekonnast laiemas ulatuses, solidaarsusest perekondade vahel ning ühisest vastutusest, millega kirik suudaks endale kindlustada suurema mõju ühiskonna peale.

Sugupoolte vahekorda käsitab aruanne mahedamini kui Briti grupi oma.

Järgmised lõiked käsitavad kuritegevust ja karistust, nende ärahoidmist, vangide ja nende perekondade hooldamist, lõbukultuuri ja alkoholiküsimust.

III komisjon: rahvusvahelised suhted.

Sõda mõistetakse tema toore iseloomuga täiesti hukka, nõutakse rahulikku lahendamiseviisi (vahekohus). Pealetungijaks tunnistatakse kooskõlas Genfi protokolliga vahekohtuliku lahenduse vastu tõrkuja. Kaitsesõda ei keelata.

Isamaaline meelsus loetakse tarvilikuks, eeldusega, et ta ei lange äärmustesse: marurahvusliku enda ülistamisesse ega kahvatusse ilmakodanlusse.

Kristliku avaliku arvamise kasvatamist nõutakse maailma rahu eeldusena.

Kirikute ühinemist ühiseks armastustööks sõjahaavade parandamise sihis kiidetakse heaks, niisama vähemuste kaitse ja vahekohus sõja asemel.

IV komisjon: kristlik kasvatus.

Peatudes pikemalt ajakohase, kristliku orientatsiooni juures iseloomu kasvatuses ühiskondlises vaimus seatakse viimaks küsimus: „Kuidas peab kirik sarnase vastutuse koorma all oma kohust kõige paremini täitma?“

- Vastatakse: 1) lõpulikult tunnistades osavõtmist igast inimlikust ühiskonnast,
2) ühendust luues hooletusse jäetud kihtidega,
3) põhimõtete teostamisega otsekohe seal, kus kirikul mõju olemas.

Ajaloo õperaamatute revideerimise tööd jätkatakse ühiselt olevate organisatsioonidega.

V komisjon: kirikute ühistöö ja föderatiivse elu meetodid.

Ülevaatele erikirikute ja ühenduspüüete kohta järgneb konverentsi enese töö jätkamise kava. See ei pea esinema mingis tarretanud seadusandlises korralduses, vaid peab loodama mõjuv organ teenimise mõttes. Ülesanded on lähemalt kindlaks määratud. Koosseis tehti kindlaks peajaslikult endise rahvusvahelise komitee piirides.

Konverentsi lõpul avaldati „läkitus ristikogudusele“*): 14 punktis rekapituleeritakse komisjoni aruannetes avaldatud mõtteid, mis peajoontes juba ette toodud. Selge sõnaga öeldakse, et Stokholmi konverents ainult algus on, mida igal pool jätkata tuleb.

Jatkamiskomitee on hiljem koos käinud. Üks tema suurematest kavatsustest on teaduslise instituudi asutamine sotsiaalsete küsimuste uurimiseks kristlikust seisukohast. Käesoleva aasta suvel tuleb jälle jatkamiskomitee koosolek Winchesteris.

4.

„Usk ja korraldus“ (Faith and order).

Mõlemad enne kirjeldatud liikumised võtsid lähtekohaks praktilised nähted. Ilma Liit püüab poliitilise rahu sihiga kirikuid koondada ja individuaalse eetika nõudeid kollektiivse eetikaga ühele pinnale seada. Stokholmi liikumise juhid leiavad otstarbekohasema olevat kirikuid lähendada tegeliku elu alal. Kuid imelikul kombel annavad end siingi põhimõttelised vahed tunda. Ja viimaks ei olegi see nähtus sugugi loomuvastane. Sest praktilise elu avaldused on tihedalt seotud mõtlemisega, ja nimelt mitte ainult otstarbekohasuse mõttes, vaid just põhimõtteliste eeldustega, mis isegi sügavalt alateadlised võivad olla, ja ka tööpoolest on.

Huvitav on aga, et vastolulised tendentsid iseloomustavad liikumiste alguse kodumaad. Stokholmi liikumine sai alguse Euroopas, kus teooria vastu nii suur lugupidamine. „Faith ja order“ liikumine, mis rõhutab põhimõtete lähendamist usualustes ja kirikukorralduses, sai alguse Ühisriikes. Ilma Liidu algus on anglo-ameerikalik, Ühisriikide algatus Euroopa aparaadiga, väga sünteetiline.

„Usu ja korralduse“ üleilmiline konverents peeti ära 3—21 augustini 1927 Lausanne'is. Kavatsatud oli teda pidada juba 1925. a. Washingtonis. Kuid eurooplaste vaesus ei suutnud seda teostada. Mägi pidi ometi Muhamedi juure tulema.

Liikumise ettevalmistus võttis aega tervelt 17 aastat. Sest mis võiks veel raskem olla kui ligi 30 erinenud kirikukuju ühe mütsi alla viia. Isegi metodistid on paari sajangu jooksul jagunenud

*) Täielik tekst — v. Prot. Ilm 1925, № 9, lk. 132—134.

14 gruppi. Ja midagi ei ole nii juurdunud kui dogmaatilised eeldused.

Kõne all olev ühtluse püüd algas 1910. a. Ameerika Protestantlike piiskopliku kiriku generaalkonventsioonil Cincinnati 1910. Nimetati eriline komisjon seks otstarbeks. Moodustati interdenominatsioonaalne komisjon. Saadeti saatkondi ühendusi looma Inglise Riigi kirikuga, Suur-Britannia nonkonformistidega, Euroopa mandri kirikutega. Saadi hulk soodsaid vastuseid. Erilist kahju tunti, et Rooma katoliku kirik loobus osavõtust, kuigi paavst ei varjanud sõbralikku huvi. Peeti koguni palju vähemaid konverentse ja suurem preliminäärne Genfis 1920. a., 12.—20. augustini. Sest konverentsist olid kutsutud osa võtma kõik kirikud maailmas, kes tunnustavad Jeesust Kristust Jumalaks ja Lunastajaks. Sellega on konverentsil juba algusest dogmaatiline iseloom ja nimelt kristoloogilisel-trinitaarlisel alusel. Osavõtjaid ja esindajaid oli Genfis 137 isikut 40 rahvusest ja 70 autonoomsest kirikust.

Selle liikumise peajuhid on: Piiskopp Charles H. Brent, New-Yorgist ja sekretär õigusteadlane Robert H. Gardiner († 1924). Viimane oli iseäranis vaimustatud liikumise õhutaja.

Läbirääkimised sel konverentsil keerlesid kiriku, kiriku ühinemise, Piibli, usutunnistuse ja sakramentide ümber.

Konverentsi lõpul valiti 53 liikmeline komitee 13 kirikust alustatud töö jätkamiseks.

Peale konverentsi algas iseäranis elav kirjanduse, üleskutsete, lendlehtede, ülevaadete, aruannete, ankeetlehtede levitamine. Robert H. Gardiner avaldas erilist energiat.

Iseäranis tähtsad on ankeetlehed dogmaatiliste ja korraldusküsimuste kohta, mida seeriates avaldati.

Esimese seeria küsimused fikseeriti juba Genfis usu kohta:

1. Missugusel määral on tarvilik ühtlus usuasjus jälleühendatud kirikus?
2. Kas on tarvis selle usu kindlaks tegemine usutunnistuse (credo) kujul?
3. Kui ja, missugune sümbol oleks vastuvõetav? Ehk missugune teine formul oleks soovitatav?
4. Missugune oleks sümboli või usutunnistuse tõsine otstarbe?

Teine seeria — õpetaja ameti kohta — käib nii:

1. Mil määral on tarvis ühtlust korralduses jälleühendatud kirikus?
2. Kas on tarvis ühist, üldiselt tunnustatud pastorkonda?
3. Kui nii, missugustest liikidest peaks koosnema sarnane pastorkond?
4. Kas uuestühendatud kirik peaks tarvitama ordinatsioonile eelkäivaid erilisi tingimusi või erilist ordinatsiooniviisi?
5. Kui nii, missugused peaks olema need nõuded ja ordinatsioonikord?

Kolmas seeria — kiriku iseloomust:

1. Kuidas on kirik asutatud? Kas ta on mingi spetsiifilises mõttes jumalik institutsioon?
2. Millised on kiriku olulised iseloomu jooned? Milline on kiriku suhtumine Kristusele ja Pühale Vaimule?
3. Millised on maapealse kiriku tunnused?
4. Milline on Kiriku suhe kirikuile?
5. Milline on Kiriku suhe Jumala riigile?

Küsimised sakramentide kohta:

I. Kõigilt tunnustatud riitused, milliseid nimetatakse sakramentideks.

1. Kas jälleühendatud kirik peab ristimises nägema tingimata-tarvilikku Jumala kiriku liikme pühitsusakti?
2. Kas ollakse ühisel arvamisel, et ristimist peab toimetama (a) veega ja (b) Jumala Isa, Poja ning Püha Vaimu nimel?
3. Kas peaks võimalik olema muid ristimisse puutuvaid küsimusi (näit.: kes tohib ristida?) kellegil teisel otsustada, kui kiriku keskvoimul?

4. a) Kas need, kes seni eitasid lasteristimist, peaks nõus olema, et ühendatud kirikus lasteristimine edasi kestab? ja vastupidi:

b) Kas need, kes lasteristimist tunnistavad, lubavad, et ühendatud kirikus ristimist edasi lükatakse (ehk ristitavalt teadlikku usutunnistamist nõutakse)?

c) Kas on muid raskusi lasteristimise suhtes, ja kuidas võib neid lahendada?

5. Kas tuleks ühendatud kirikus püha õhtusöömaega kõigile liikmeile sunduslikuks pidada?

6. Mis on tarvilik selle sakramendi pühitsemise juures (a)

tarvitavate elementide, (b) pühitusformulite, (c) sakramendi jagaja suhtes?

7. Kas tuleks kinni pidada mõnest euhharistilisest õpetusest kui sakramendi pühitsemisest või vastuvõtmisest lahutamatu? või jätkub mõlema suhtes tahtest teha seda, mida Issand tegi ja käskis?

8. Kui on olemas mõni euhharistiline õpetus, mida ühendatud kirik tarvilikuks peab, milline on see?

II. Talitused, mida paljud, aga mitte kõik kristlased sakramentideks ei nimeta?

1. (a) Kas uuestühendatud kirik peaks konfirmatsiooni üldsunduslikuks pidama?

(b) Millised on konfirmatsiooni elemendid, ja kellel on õigus neid jagada?

(c) Millised astmed on ristimise ja kiriklise täisõigusluse vahel kirikuis, kus konfirmatsiooni ei ole? Kas vaheastmed on sunduslikud kõigile?

2. Mida tuleks ühendatud kirikuil nõuetavaks või lubatavaks pidada patutunnistuse suhtes (avalikult ja eraldi) ja kahetsejate absolutsiooni juures?

3. Kas uuestühinenud kirik peaks üldsunduslikka abieluseadusi tarvilikuks pidama? Kui nii, milliseid?

4. Kas ühinenud kirik peaks seisukohta võtma haigete võidmise kohta?

5. Kas ühinenud kirik peaks tunnistama või lubama teisi sakramente peale ristimise ja püha õhtusöömaaja?

Neid küsimislehti seadis kokku ainete komitee (subject committee) ja saatis nad laiali igale kirikule, et seks valitud komisjonid nad läbi töötaks ja seisukohta avaldaks. Ka meil valiti seks 6—7 a. eest 10-liikmeline komisjon usuteaduslikul konverentsil. Selle tegevusest pole seni midagi teada. Komisjoni nähtavasti kokku kutsutud ei ole. Niisama teadmata on, kas ta edaspidi midagi kavatseb teha. Lausanne'is meie esindajaid ka ei olnud. Sellegipärast pole see liikumine ometi mitte seisma jäänud.

Lausanne konverentsi eel olin mina Konstantsis. Eraviisil sai seal küll palju õladekehitamist ja pearaputamist näha, kui juttu tehti Lausanne'ist. Soomest oli ainult üks mitteametlik

pealtvaataja saadetud, Rootsist oli peapiiskop Söderblom *ex officio* ja 8 ametlikku saadikut. Kokku oli saadikuid üle 500, peale selle külalised. Terved kehakad eriajakirjade numbrid pühendati peale konverentsi selle kirjeldusele hulga autoriteetliste arvamistega, mis üldiselt mitte nii skeptilised ei ole, kui avaldused enne konverentsi. Vanad tutvused Ilma Liidu ringidest ja Stokholmist olid muidugi oma eeltöö teinud. Loomulik, et eesmärk ise veel kaugele jäi, nagu Stokholmiski, kuid sellele lähenemisest tohiks ometi kõneleda. Sest kiriklises ühiselus on isiklik kokkupuutumine ja suhete loomine ometi suure väärtusega. Ei saa ju viimaks ka kiriku usuelu mitte puhtaks abstraktsiooniks pidada, kuigi selleks palju eeldusi ja kalduvusi leidub. Sel joonel on huvitav, et prantslane A. N. Bertrand („Evangile et Liberté“ 14. sept. 1927) konstateerib konverentsi konservatiivset iseloomu, kuid ühtlasi dogmatismi kadu, ning kiidab koosolijate vennalikkust. Peapiiskop Söderblom (The Christian Unity Quarterly, okt. 1927) kahetseb, et ühine sakramendi-talitus ja -maitsmine Lausanne'is võimatuks osutus.

Metropoliit Germanos on rõõmus, et greeka kirikus viibisid ka luterlased, anglikaanid ja muud, kuulasid püha Chrysostomuse liturgiat ja võtsid teenistuse lõpul piiskopilt ka pühitsetud leiba (antidoron).

Lausanne'i konverentsi töökava oli 1926. a. augusti kuul Bernis järgmiselt kindlaks määratud, analoogiliselt ankeedilehetedele:

- I. Üleskutse ühinemiseks.
- II. Kiriku läkitus ilmale — evangeelium.
- III. Kiriku iseloom.
- IV. Kiriku ühine usutunnistus.
- V. Kirikuõpetajad.
- VI. Sakramendid.
- VII. Kristlaste ühtlus ja erikirikute koht ses ühtluses.
- VIII. Töö jätkamine.

Arusaadavalt ei võinud läbirääkimised nende ainete üle palju uudist tuua. Oli ju koondamine peaülesanne, uudis oleks soodne erinemisele. Siiski leidub resolutsioones üht ja teist, mis silmapaistev. Toome sellepärast lühendatult mõned laused isikliku valiku järele.

I. „Üleskutse ühinemisele“ võeti vastu konverentsi lõpul 20. VIII. 27. Seal loeme:

„Jumal tahab ühtlust . . . Tema kutsus meid siia. Tema ligiolek avaldus meie palvetes, nõupidamistes, osaduses. Tema leidis meid üksteisele . . . Tema elustas meie töotust. Tema õigustas meie julgust . . .“

„Enam kui kunagi ootab maailm evangeeliumi. Kodus ja eemal taganevad kurvalt hulgad kirikust tema nõrkuse pärast . . . Misjonipõllud muutuvad kärsituks kiriku tükelduse pärast . . .“

„Jumala selge kutse kogus meid siia. Tema äratatud usuga liigume edasi.“

II. „Kiriku läkitus“ on sisuliselt enam kui tuttav. „Jeesus Kristus, ristilöödud ja elav, on evangeeliumi keskpunkt. Tema ise on evangeelium. Evangeelium on enam kui filosoofiline teooria, kui teoloogiline süsteem, kui materjaalse paranduse kava . . . Ta on patu ja surma äravõitmine, igavese elu ilmutus Temas . . . Ta toob rahu ja rõõmu südamele . . . Ta on ühiskondlise uuenemise kindel allikas . . .“

III. Kiriku iseloom . . . Kirik on Elava Jumala enese, mitte inimeste asutatud, kuid Tema tarvitab inimest teostajaks. Jeesus Kristus on selle kiriku pea, Püha Vaim tema kestev elu . . .

Kuna on ainult üks Kristus, ja üks elu Temas, ja üks Püha Vaim, kes juhib kõige tõe sisse, siis on ja võib olla ka ainult üks Kirik, püha, üldine ja apostlik.

Kirikul on maa peal teatud iseloomu jooned, millest teda tunnetakse. Apostlite päivist peale on vähemalt järgmised neist tuntud:

1. Jumala Sõna — antud Pühas Kirjas ja seletatud Püha Vaimu läbi kirikule ja üksikuile.
2. Usu tunnistamine Jumalasse, kui lihakssaanu ja Kristuses ilmutatusse.
3. Kristuse antud käsu vastuvõtmine kuulutada evangeeliumi kõigele loomale.
4. Sakramentide tarvitamine.
5. Kuulutamise amet ja sakramentide jagamine seatud korras.
6. Osadus palves, jumalateenistuses, kõigis armuannetes, pühitsuses ja inimeste teenimises.

Vahedest on nimetada:

1. Nähtava ja nägemata kiriku iseloomustamine, nende suhtumine ja neisse kuuluvate arv.
2. Endiste ja praeguste kiriku osade tähendus.

IV. Kiriku ühine usutunnistus. Siin tunnistatakse ühiseks aluseks Püha Kiri Nicaenumi ja Apostliku usutunnistusega, millest viimane sisuliselt vastab greeka kirikule ilma ametliku maksvuseta, kuna samas kirikus filioque loetakse interpolatsiooniks. Peetakse võimalikuks, et ilmutuse tõde Püha Vaimu juhatusel esineb uute probleemide ilmumisel aeg-ajalt ühel või teisel kujul, loobumata endistest. „Viimaks . . . ei või kirjutatud välised normid olla küllaldased ilma isikliku sisemise kogemuseta ühendusest Jumalaga Kristuses. Eriusutunnistused ei ole keelatud“.

See otsus võeti vastu — *nemine contradicente* (ilma vastu rääkimata).

V. Kiriku vaimulik amet (vastu võetud *nem. con.*).

„Meie, *Faith and Order* konverentsi liikmed, oleme õnnelikud andes aru, et oleme oluliselt kooskõlas järgmises viies esitises:

1. Vaimulik amet on Jumala and oma kirikule Kristuse läbi ja on oluline kiriku olemisele ja heale korrale.

2. Kristus ja tema vaim volitavad alaliselt ja mõjutavad vaimulikku ametit.

3. Vaimuliku ameti ülesanne on inimestele kätte tuua Kristuse lunastavat ja pühitsevat heategu hingekarjuslikes teenimises, evangeeliumi kuulutamises, sakramentide talitamises, mis mõju avaldab usu läbi.

4. Vaimuliku ameti kätte on antud kiriku valitsemine ja distsipliin, tervelt või osalt.

5. Vaimulikule ametile vastavate annetega varustatud mehed, Vaimu kutsutud ja kiriku poolt vastuvõetud, saavad oma ameti ordinatsiooniaktiga palve ja käte pealepanemisega, et selle ameti funktsioone täita“.

Edasi on kõne lahkvaadetest piiskopiametile ja apostliku suksessioonile. Lahkvaated takistavad iseäranis misjonitööd. Pannakse südame peale neid vahesid igas kirikus hoolega uurida, nimelt episkopaalse, presbüteriaalse ja kongregatsioonalse (koguduse) kiriku valitsemisekorra õigustust, millest iga liik usub, et see kirikule oluline on ja mille õnnistust ta peaks kui oma erivara kaasa tooma ühise kiriku heaks.

„Selle järeldusena ei tohiks ükski kirik oma ordinatsiooni-kombeid, mida ta õigeks peab, teistele mitte kohustavaks teha ega teiste kirikute ordinatsiooni-korda sellepärast tühjaks tun-

nistada või pidada. (Sest erilised Vaimu anded pole mitte vähem tähtsad.)“

Greeka õigeusu kirik ei leia võimaliku olevat omast seisukohast loobuda, kuid palub Jumalat, et ka sellest raskusest üle saadaks.

Lääne kristluses rõhutatakse ühelt poolt vaimuliku ameti mitmeid astmeid, ordinatsiooni sakramentaalsust, apostlikku suktsessiooni ja sakramentide maksvuse rippuvust temast, teiselt poolt: oluliselt on ainult üks amet olemas — Sõna ja Sakramendi jagamine, et olevad ametid on kooskõlas Uue Testamendiga, tõestatavad oma töö viljaga, maksvad kirikus niisama kui nende toimetatud sakramendid; ordinatsioon ei anna, vaid kinnitab Jumala andeid.

VI. Sakramendid võimaldavad lähenemist kirikute vahel. Nemad peavad elu ja kirikute kogemusi süvendama. Siiski ei ole Jumala armuanded mitte piiratud Tema oma sakramentidega. Sest kõik vaimu kingitused antakse vahenditult ühenduses Jumalaga. Lahkvaated (1) Issanda juuresoleku viisist, (2) mälestuse- või ohvrimõttest, (3) elementide suhtumisest armuga, (4) hoolimata suhtest vaimuliku ja sakramendi maksvusele ja mõjule tuleb rõhutada, et jumalik and ja juuresolek ei allu adekvaatsele selektusele inimese mõtlemisega ega väljendusele inimlikus keeles.

VII. Ristirahva ühtlus suhtes olevaile kirikuile anti edasi jätkamiskomiteele.

Nagu ettetoodud väljavõttest näha, ei ole, ülikooli esindajate vähesuse peale vaatamata, ometi üldotsused siiski mitte kõige kitsamas raamis tehtud, vaid sisaldavad terve rea lootusrikkaid mõtteid. Muidugi võivad sest uued raskused tekkida, milles aga mitte ei tule süüdistada n. n. „edulisi“ ollusid, ega tormi joosta alalhoidluse peale. Sest viimast nähtust tuleks hingeteadliselt uurida ja mõista, nagu iganenud liberalismigi. Alternatiivid ei ole enam need, mis nad olid viimasel sajangul. Kuid ka uued alternatiivid, kui nad tekivad, ei too parandust. Ei tohiks ignoreerida kiriku seisukorda, nimelt massilist ükskõiksust või taganemist kirikust. Ei tohiks aga ka rippuda kiriku fetishismi küljes. Kiriku armastus ei tohi temast väärjumalat teha. Ei aita ega tohi aidata ka raffineeritud katoliikline elastilikkus, mis suudab otse hüpnootilise dialektikaga anda igale haridusastmele ajakõrgusel seisvat toitu, siiski lõpulikult peenendatud paavsti võimuhoidmiseks. Ei ole ka õige teha kirikut ja ristiusku lihtsalt kul-

tuuri teenriteks ega eetiliste normide või sotsiaalsete reformide tööriistaks. Ka ühtluse püüded ei tohi teostuda palja kompaktsuse saavutamiseks poliitiliste eesmärkide tagaajamises.

Loomulik, et tegelik elu kõiksugu tõukeid annab ja seisukordi hindama ning arvustama sunnib. Kergesti saab siis praktiline tõuge tervel liinil orientatsiooni põhjaks. Kõige selle juures ei suudeta lahkuda endisest tasapinnast.

Väga õnnelikuks tuleb lugeda nähtust, et nii lahkuminevad vaated, mille esindajate kokkutulek veel 20 a. eest võimatu oli, nüüd võimalik on.

Tohib siiski öelda, et taktilised ja pedagoogilised põhjused ei lase kirikutegelasi suuremas ulatuses probleeme põhjalikult käsitada. Teisest küljest peab konstateerima, et ka teadusemehed ei tihka seda teha. Kas ei julge nad sildu enese taga põletada, et mitte kaotada ühendust massiga, või ei leia nad veel aja tulnud olevat?

Ometi on juba terve rida uusi algatusi olemas, mis väga palju töötavad. Kuid siingi varitseb dogmatismi hädaoht, isegi teaduslikus mundris. See aitab vahest osalt ka seletada, miks teaduse esindajad ei rutta. Kirik ei saa vabaneda oma või eelmise põlve teaduslike ilmavaate mõjust, olgugi see massile teadmata ja teadvuseta. Teiselt poolt on teadus kõigi oma esindajatega nägemata sidemete läbi köidetud massi psühholoogiaga, nii või teisiti. Kordub mäng, mida leiame Rooma kirikus. Iseäranis imelik ja võõrastav on raske eetiline dualism põhimõttelise idealismi (resp. animismi) ja praktilise materialismi vahel, mille mõlemad küljed tegelikult nii hästi sobivad niihästi juhtide kui juhitavate juures. See nähe paneb ka oma pitseri õpetuse ja elu peale, ilma et seda märgataks. Ei ole loota mingit järsku pööret uue „lunastava“ sõna ütleemisest. Ka reformatsioon pidi oma reaktsiooni läbi elama ja dogmatismi ohvriks langema. Üldise preestriameti suur mõte teostub veel raskemini kui demokraatluse „paremused“. Ilma prohvetliku isikuta ei ole tõsiselt ei kirikut ega riiki, ei usku ega teadust, ei kõlblust ega kunsti. Seal kaalub Nietzsche enam kui mõnigi dogmaatik, kes muud ei mõista, kui ettevaatlikult parafrasida. Seal on entusiastiline kogudus meile siiski armsam kui tarretanud institutsionalism, kõnelgu viimase kasuks, ka ei tea missugused autoriteedid. Kui usklikele oleks patuste julgust ja häbematute järjekindlust ning tarkade mõttetavust ääretu armurohkusega, siis teostuks

palju ilma konverentsideta. Siis poleks martüürium mitte paratamatu eeldus. Siis ei maksaks enam Pauluse traagiline küsimine: „Kas Kristus on patu teener?“

Äratrükk ajakirjast: „Usuteadusline ajakiri“ 1926/27 ja 1927/28.

K. Mattiesen, Tartu.